

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta

Diplomová práce

DOHLED NAD VÝCHOVOU DĚTÍ OPTIKOU ETICKÝCH TEORIÍ

Autor práce: Bc. Markéta Kopecká

Vedoucí práce: doc. Michal Opatrný, Dr. Theol.

Studijní program: Etika v sociální práci

2023

Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Sušici dne 22. 3. 2023

Děkuji doc. Michalovi Opatrnému, Dr. Theol., a prof. Tomáši Machulovi, Ph.D., Th.D., za odborné vedení, cenné rady a připomínky, které mi věnovali v průběhu zpracování této diplomové práce. Děkuji také JUDr. Ing. Radovanovi Dávidovi, Ph.D, za konzultace v oblasti práva.

Obsah

Úvod.....	5
1. Právní rámec problematiky	7
1.1. Nejlepší zájem dítěte	7
1.1.1. Určování nejlepšího zájmu.....	8
1.1.2. Role OSPOD	10
1.2. Dohled	12
1.2.1. Náplň práce OSPOD	12
1.2.2. Dohled ve správním řízení	14
1.2.3. Soudní dohled.....	16
1.3. Důvody k umístění dítěte do ústavní výchovy	17
1.3.1. Ohrožení nejlepšího zájmu dítěte.....	17
1.3.2. Rodiče nemohou dlouhodobě zajišťovat péči	18
2. Etické teorie	19
2.1. Deontologie	19
2.2. Utilitarismus	22
2.3. Etika péče	24
2.4. Přirozený zákon	26
3. Etické aspekty rozhodování	30
3.1. Dohled jako nástroj.....	30
3.2. Dohled jako kontrola	36
3.3. Dohled jako důkaz	40
Závěr.....	46
Seznam použitých zdrojů	49
Seznam zkratk	52

Úvod

Stěžejním úkolem orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále jen SPOD) je ochrana nejlepšího zájmu dítěte. Jedná se o hledání takového řešení situace, aby byla dítěti zajištěna veškerá jeho práva. Sociální pracovník musí v konkrétních případech uvažovat o všech okolnostech, musí neustále vyhodnocovat, co je pro klienta dobré a musí kombinovat a využívat všechny dostupné možnosti, než přistoupí k zásahu do rodiny. Nejlepší zájem však může být velmi subjektivně posuzován každým člověkem jinak.

Během působení jako sociální pracovnice orgánu SPOD se často setkávám s eticky náročnými situacemi. K výběru tohoto tématu diplomové práce mě vedla praxe v konkrétních případech, kdy jsem práva dítěte vnímala jinak, než jak je vnímal systém, či konkrétní osoby v mém okolí. To mě vedlo k zamyšlení nad tím, do jaké míry každého člověka ovlivňují nejen zákony a emoce, ale také postoj – etický náhled na život a na svět.

Sociální pracovník se při rozhodování o postupu v jednotlivých případech musí řídit třemi rovinami problému. První z nich je zákonnost – to, co zákon ukládá jako povinnost sociálnímu pracovníkovi, rodičům a popř. i samotnému dítěti. Nelze předstírat, že zákony neexistují, avšak i zákony vytváří prostor pro samostatné rozhodování. Druhou rovinou je etická rovina, tedy to, co sociální pracovník vnímá jako dobré a k jaké etické teorii má nejbližší. Jde o postoj pracovníka k dobru, k životu. Poslední rovinou je emoční zaměření pracovníka. Způsob, jakým přemýšlí, která dobra upřednostňuje a jakým způsobem ono dobro hledá. Tyto tři roviny se navzájem prolínají a doplňují. Nezáleží vždy jen na jedné z nich, ale k výkonu práce jsou potřeba všechny. Tím je způsobeno napětí v rozhodování, kdy se jednotlivé požadavky každé roviny mohou míjet.

Základní problematiku, kterou se budu v této práci zabývat, formuloval Ochránce práv ve svých Standardech péče o ohrožené děti a jejich rodiny. Uvádí, že „neexistují efektivní nástroje prevence, které by předcházely nařízení ústavní výchovy. Neexistují efektivní nástroje podpory rodin sociálně slabých, rodin s dětmi s výchovnými problémy či poruchami chování, které by směřovaly k zachování rodiny. (...) OSPOD je někdy rodinou vnímán jako nepřítel. (...) Soudy pak uvedou nespolupráci s OSPOD jako jeden z důvodů nařízení ústavní výchovy, přestože zákon o rodině takovýto důvod nezná. Nařízení ústavní výchovy často předchází stanovení dohledu nad výchovou nezletilého. OSPOD sleduje postupné zhoršování poměrů v rodině, aniž by ji aktivně účinně pomohl zlepšit životní podmínky. Byly zjištěny i případy, kdy, ačkoliv nedošlo ke zhoršení, OSPOD navrhl ústavní výchovu kvůli tomu, že se poměry nelepší.“¹

Nedostatečná síť poskytovatelů pomoci rodinám v některých lokalitách, a to zejména v menších městech, nutí orgány SPOD zajišťovat sanace rodin vlastními silami, což je mimo rámec jejich povinností a často je to řešeno právě ustanovením dohledu nad výchovou dětí. Sanace je sociálně aktivizační činnost, která vede k zachování rodiny a zmírnění dopadů příčin vzniku ohrožení dětí v rodině. Napomáhá rodičům i dětem změnit svůj přístup k řešení problémů a hledá nové způsoby jednání, které napomohou zlepšit situaci v rodině.²

Náplň práce pracovníka orgánu SPOD a výkon dohledu budou popsány v první kapitole, kde se pokusím přiblížit právní rovinu a možnosti pracovníků. To znamená, že budou vytyčeny hranice, ve kterých se pracovník musí rozhodovat, přičemž využívá nástrojů, které jsou mu zákonem umožněny. Budou také naznačeny problematické

¹ VEŘEJNÝ OCHRÁNCE PRÁV. *Standardy péče o ohrožené děti a jejich rodiny*, s. 3–4.

² Srov. BECHYŇOVÁ V., KONVIČKOVÁ M. *Sanace rodiny*, s. 169–170.

oblasti, ve kterých se přístup pracovníků může v závislosti na jejich emočním a etickém zaměření výrazným způsobem lišit. Cílem této části práce je představení základních aspektů, které ovlivňují rozhodování v případech ustanovování dohledu a ústavní výchovy (dále jen ÚV) s ohledem na práva a nejlepší zájem dítěte. Nejedná se o hloubkové pojednání o současném právním systému, ale o představení problematiky pro laickou veřejnost.

Ve druhé části se pak zaměřím na etickou rovinu, kdy představím 4 vybrané teorie, ke kterým mohou sociální pracovníci inklinovat. Tato kapitola je zařazena jako vzhled do různých etických přístupů, jež mohou sociální práci ovlivňovat. Jako první jsem vybrala deontologii, konkrétně kantovské smýšlení, neboť se jedná o jeden z nejvýraznějších etických směrů vůbec. Zaměřenost Kanta na povinnost může být přínosná právě v oblasti právních posouzení v rámci zákona. Druhou teorií je utilitarismus v rukou J. S. Milla, neboť jeho kvalitativní kalkul je jednou z nejvýraznějších a nejdiskutovanějších teorií dneška. Třetí teorií, již jsem vybrala, je etika péče, jelikož se jedná o mladý a mezi pracovníky rozšířený etický směr, jenž vnáší do etiky feministickou rovinu. A to zejména proto, že jako pracovníci orgánu SPOD pracují převážně ženy. Poslední teorií je přirozený zákon, který přináší do etiky křesťanskou rovinu. Tato teorie byla vybrána s ohledem na to, že sociální práce je zaměřena na lidskou důstojnost, pomoc a soucit, což jsou křesťanské hodnoty.

Ve třetí a poslední části práce se pokusím tyto dvě výše uvedené roviny (právní a etickou) propojit s rovinou emoční. Aplikace etických teorií do sociální práce může pracovníkům pomoci pochopit uvažování osob, jež v případech figurují. Mohou také objevit objektivní alternativy řešení, které různé etické teorie přinášejí. Budu se snažit představit jednotlivé problémy a konkrétní otázky, se kterými se sociální práce denně střetává. Jejich řešení se pokusím nahlédnout optikou každé z vybraných teorií, přičemž se pokusím nastínit, jakým způsobem je problematika daným směrem vnímána a jak k ní každá teorie přistupuje. Z toho mohou vzejít jednotlivé emotivní postoje, které objasní způsoby rozhodování.

Cílem této práce je samotné hledání odpovědí z různých úhlů pohledu. V rámci etického posuzování se nelze ptát, který směr je lepší, či zda vede k většímu dobru. Každý člověk vnímá život jinou optikou a je proto důležité respektovat rozhodnutí jednotlivých lidí, neboť je to součástí naší lidské důstojnosti. Zároveň ale jako sociální pracovník musím hledat nejvyšší dobro pro klienta v rámci hranic, které jsou mi zvenčí uloženy.

Propojení sociální práce s etikou naráží na výčitky emotivismu, neboť se může zdát, že sociální pracovník si vždy vybírá z mravních hodnot to, co se mu zrovna v dané chvíli hodí. Abych se této kritice předem vyhnula, cílem této práce není najít tu nejlepší etickou teorii, která zaručí nejlepší zájem dítěte, ale pomocí různých přístupů etiky hledat dobra, kterých lze v rámci sociální práce dosahovat a tato pak porovnávat a kombinovat.

Zásadní otázkou, na kterou by tato práce měla odpovědět, je, zda etické teorie nemohou nabídnout nové úhly pohledu na danou problematiku a otevřít tím diskuzi v oblasti zákonem nastavených hranic sociální práce při výkonu sociálně-právní ochrany dětí.

1. Právní rámec problematiky

Základní dobra, kterých chce sociálně-právní ochrana dětí (dále jen SPOD) dosahovat, jsou obsažena zejména v právech dětí. Tato práva jsou v Českém právním řádu zakotvena v ústavním zákonu, kterým je Listina základních práv a svobod. To, čím ona dobra lze nazvat, je nejlepší zájem dítěte. Tento termín je právním termínem vystihujícím to, čeho chce právo soustavně dosahovat. Jedná se o odborný název souhrnu všech práv dětí, která je třeba dětem zajišťovat a chránit.

V návaznosti na nejlepší zájem je třeba vymezit, jakým způsobem je lze zaručit. Existují různé nástroje, které právní řád nazývá výchovnými opatřeními. Tato opatření může využívat jak orgán SPOD, tak soud. Jedná se o problematiku dohledu, což je jedno z výchovných opatření, které může být v rodině využito pro dosažení nejlepšího zájmu dítěte.

Opatření zabývající se nelehkými situacemi v rodinách mohou vyústit do řešení, jako je ÚV, jež je všeobecně považovaná za nejméně vhodné řešení situace.

1.1. Nejlepší zájem dítěte

Listina základních práv a svobod zaručuje právo na život, právo na výchovu vlastními rodiči a další. Každé dítě má také právo na bezstarostné a šťastné dětství, neboť žádné dítě by nemělo jednat jako dospělé, nemělo by řešit problémy v oblasti uspokojování svých ani cizích fyziologických, psychických ani sociálních potřeb.

Na Listinu základních práv a svobod následně navazují další zákony, které jsou pro ochranu dětí zásadní. Mezi ně patří zejména zákon o sociálně-právní ochraně dětí, občanský zákoník, zákon o soudnictví ve věcech mládeže, zákon o výkonu ÚV a další.

Český právní řád svými zákony odpovídá Úmluvě o právech dítěte, která byla Českou republikou ratifikována. Evropská unie pak v návaznosti na tuto úmluvu vydala další úmluvy, které se zabývají konkrétními problematikami, jako např. Úmluva o výkonu práv dětí nebo Úmluva o osvojení dětí.

Úmluva o právech dítěte čítá mnoho práv, která jsou dítěti garantována, a to od práva na život a rozvoj, práva na svobodné vyjadřování svého názoru, práva na vlastní identitu, práva na odpočinek a výchovu svými rodiči až po práva týkající se ochrany dětí před trestnou činností, zneužíváním a návykovými látkami.³ Všechna tato práva lze souhrnně nazvat nejlepším zájmem dítěte. Žádné z práv však nemá vyšší hodnotu než druhé, všechna jsou si rovna. Neexistuje žádná hierarchie zájmů, dokonce ani zachování života není považováno za jediný nejvyšší cíl.⁴ Jakýkoli aspekt života, který ohrožuje jeho kvalitu, zároveň ohrožuje ono právo na život, a tudíž je důležité pohlížet na zájem dítěte komplexně.

Výbor OSN pro práva dítěte k problematice nejlepšího zájmu sděluje, že je nutné zachování veškeré tělesné, psychologické, morální a duchovní integrity dítěte v návaznosti na jeho lidskou důstojnost.⁵ Obsahem nejlepšího zájmu je celostní požívání všech práv garantovaných Úmluvou ve všech jeho aspektech. Pokud dojde k tomu, že by jedno právo vylučovalo druhé, je nutné posoudit nejlepší zájem dítěte tak, aby dopad na dítě byl co nejmírnější. Tedy, aby dítě mohlo požívat všech svých práv, byť v omezené míře. Není však možné, aby jakékoli právo bylo zcela dítěti upřeno.

Dále výbor uvádí, že posuzování nejlepšího zájmu by mělo obsahovat tři základní aspekty života, kterými jsou hmotné právo, základní právo interpretace práva a procesní

³ Srov. MPSV. *Všeobecný komentář č. 14*, s. 4–15.

⁴ Srov. *Práva ohrožených dětí mladších tří let: Ukončení jejich umístění do ústavní péče* [online].

⁵ Srov. MPSV. *Všeobecný komentář č. 14*, s. 116.

pravidlo, které zaručuje vyhodnocení dopadů rozhodnutí v rámci nejlepšího zájmu dítěte na jeho následující život. Znamená to, že hledisko zájmu dítěte je závazné pro všechny účastníky řízení, neboť jeho nejvyšší prioritou má být vždy ochrana dítěte, bez ohledu na potřeby ostatních. Jednoduše řečeno, práva dítěte by měla mít přednost před uplatňováním práv rodičů, neboť ochrana dítěte by měla být zároveň zájmem rodičů. Stejně tak v oblasti interpretace práva je důležité, aby výklad rozhodnutí byl vždy v souladu se zájmem dítěte, aby mu neodporoval a byl nejlepší formou zachování práv dítěte. Posuzování nejlepšího zájmu by se nemělo zabírat pouze otázkou minulosti, kdy je posuzován zájem dítěte s ohledem na skutečnosti, které se staly nebo se stále dějí, ale měl by být zvažován i v kontextu dopadu na dítě v čase budoucím. Rozhodnutí, které orgán učiní v rámci nejlepšího zájmu, ovlivní život dítěte a je třeba zvažovat, zda toto rozhodnutí bude skutečně nejlepším zájmem dítěte v době, kdy se uskuteční. Zároveň na uvedené musí brát ohled také soud, který ve věci rozhoduje, a musí brát v úvahu pozitivní i negativní dopady rozhodnutí na dítě v rámci jeho nejlepšího zájmu.⁶

Nejdůležitějšími osobami v životě dítěte, které mají povinnost starat se o jeho nejlepší zájem, jsou rodiče. Pokud však dojde k tomu, že rodiče porušují svou rodičovskou odpovědnost, nejsou schopni o dítě pečovat či jej opustí, je stát povinen zajistit péči a ochranu dítěte namísto nich. Toto stát činí skrze orgán SPOD, který je umístěn na všech obcích s rozšířenou působností.

Jelikož je to právě orgán SPOD, který výrazným způsobem zasahuje do životů svých klientů, je také prvním, kdo má za úkol posoudit nejlepší zájem dítěte, od něhož by se nadále měl vyvíjet postup orgánu, aby práva dítěte byla uplatňována v co nejširší míře.

Povinnost zajišťovat obyvatelům poradenství a pomoc mají však i menší obce, jejichž představitelé mají ke svým občanům výrazně blíže nežli stát jako takový. Jejich úkolem je rodině pomoci vlastními zdroji a až v případě neschopnosti tak nadále činit, upozornit na rodinu orgán SPOD.⁷

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí také uvádí, že každý člověk má právo upozornit rodiče, že jejich děti se dopouští nevhodného chování, a také má každý člověk právo ohlásit podezření, že situace v rodině není v pořádku, orgánu SPOD.⁸ Ohlašovací povinnost mají také zejména lékaři a školská zařízení, kteří jsou často s dětmi v úzkém kontaktu, a mohou dříve rozpoznat nevhodnou výchovu či závadné chování dítěte dříve než širší okolí rodiny.

1.1.1. Určování nejlepšího zájmu

Při hledání nejlepšího zájmu v konkrétních případech je třeba brát v úvahu faktory, které hrají v životě dítěte nejdůležitější roli, ovlivňují jeho život a vypovídají o tom, jaké řešení jednotlivých problémů je pro dítě nejlepší. Podstatný je individuální přístup s akceptací jednotlivých faktů a jejich váhy podle toho, v jakých podmínkách a predispozicích dítě žije.

Výbor OSN demonstrativně nabízí několik faktorů, které je třeba brát v úvahu předně.⁹ Prvním z nich je názor dítěte. V občanském zákoníku je uvedeno, že dítě má právo vyjádřit se ke své životní situaci, a to s ohledem na jeho rozumovou vyspělost a věk. Má se za to, že dvanáctým rokem je dítě schopno utvořit si vlastní objektivní

⁶ Srov. MPSV. *Všeobecný komentář č. 14*, s. 117.

⁷ Srov. § 10 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

⁸ Srov. § 7 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

⁹ Srov. MPSV. *Všeobecný komentář č. 14*, s. 125–129.

názor na věc, která je předmětem řízení.¹⁰ Existují však případy dětí, které jsou rozumově vyspělé dříve než ve dvanácti letech a jsou schopny posoudit svou životní úroveň v porovnání s možnostmi, které se jim nabízejí. Zároveň také jsou děti, které již dosáhly dvanáctého roku věku, avšak jejich rozumový vývoj nepokročil natolik, aby byly schopny se vyjádřit či si uvědomit, jakou váhu jejich slova mají.

Důležitost faktoru názoru dítěte je založena na předpokladu, že dítě vnímá svou vlastní identitu, je ochotno svůj názor vyjádřit a je schopno akceptovat, že jeho výroky mohou závažným způsobem změnit konečné rozhodnutí soudu. Kvalita názoru dítěte může být také vypovídající sama o sobě.

V občanském zákoníku je uvedeno, že dítě má právo na stejnou životní úroveň jako jeho rodiče. Na místě je však posouzení, jak samo dítě životní úroveň rodičů vnímá.

Při zjišťování názoru je třeba brát v úvahu nejen věk a rozumovou vyspělost, ale také okolnosti, prostředí a aktuální rozpoložení dítěte, které mohou ovlivňovat jeho názory. Evidentně zmanipulovaný názor dítěte může do jisté míry také vypovídat o stavu věci.

Dalším faktorem při určování nejlepšího zájmu dítěte je identita dítěte. Identita se skládá z několika dalších faktorů, které se v identitě ucelují. Jedná se o národnost, kulturní identitu, rodinné vztahy dítěte, jeho minulost, genetické predispozice, schopnosti a předpoklady, spirituální oblast života apod. Osobnost dítěte není tvořena jen prostředím, ve kterém žije. Definuje ji také to, co dítě považuje za normu, jaké má zažitě vzorce chování a do jaké míry je vhodné považovat jeho identitu za nedotknutelnou.

Nejlepší zájem v oblasti identity však musí odpovídat základním právům dítěte. Je nemyslitelné, aby kterákoliv oblast života dítěte byla v rozporu s jeho právy. Dojde-li k takové situaci, je na místě posoudit váhu daného faktoru a přizpůsobit nejlepší zájem danému vyhodnocení.

Zásadním faktorem je zachování rodinného prostředí. Všechny kroky intervence v rodině by měly vést k zachování rodinného života, k udržení vztahů mezi příbuznými a ponechání dítěte v rodině po co nejdélejší možnou dobu. Rodinné vztahy, zvláště pak vztahy mezi rodiči a dětmi, požívají zvláštního zřetele v rodinném právu. Tyto vztahy do velké míry tvoří identitu dítěte, jeho sebevědomí a schopnost orientovat se v životě.

Při zvažování nejlepšího zájmu je vždy nutné přihlížet ke vztahu dítěte ke svému okolí a k tomu, zda se jedná o zdravý vztah, zda nevykazuje patologické znaky a také do jaké míry dítě ovlivní jeho vytržení z tohoto prostředí a od lidí, kteří jej obklopují.

Jednou ze zásad je také zákonem stanovené pravidlo, že prostředí a jeho kvalita není dostatečným důvodem pro odebrání dítěte z rodiny. Vztahové vazby budou mít vždy přednost před prostředím, které se může zdát nedostatečné, avšak není-li zdraví ohrožující, patří k identitě rodiny a není možné požadovat jeho výraznou změnu.

Dítě je zranitelné. Tento faktor je třeba brát v úvahu s ohledem nejen na věk a národnost, ale také na zdravotní stav dítěte nebo jeho případné postižení. Při rozhodování o jednotlivých zdravotních procedurách, které se střetávají se základními právy dítěte, je třeba vždy posuzovat nejlepší zájem v různých stupních zranitelnosti tak, aby byla zachována unikátnost dítěte.¹¹

Každé dítě má právo na ochranu života a zdraví. Předním hlediskem tohoto faktoru je zejména blaho dítěte. Při určování nejlepšího zájmu je velmi důležité zaobírat se každým dítětem jako osobností, která nemůže chránit sama sebe.

¹⁰ Srov. § 867 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

¹¹ Srov. MPSV. *Všeobecný komentář č. 14*, s. 128.

Ministerstvo práce a sociálních věcí (dále jen MPSV) pro určování nejlepšího zájmu a také pro posouzení, zda se jedná o dítě ohrožené, stanovuje ve své vyhlášce základní pravidla. Jedná se o posuzování tří oblastí, jimiž jsou zaprvé oblast, ve které je dítě ohroženo a důvody, které vedou pracovníka k zařazení dítěte do své agendy. Mezi tyto faktory patří například zdraví dítěte, emocionální vyspělost, sebepojetí a názor dítěte. Druhou oblastí, která by měla být při vyhodnocení zmapována, je oblast situace rodiny, přičemž se zaměřuje na oblast poskytování péče dítěti, citovou vřelost, podněty pro rozvoj osobnosti dítěte a další faktory, které ovlivňují nejbližší členové rodiny, potažmo domácnosti. Třetí oblastí je širší okolí, které dítě ovlivňuje. Zde se má pracovník zaměřovat zejména na bydlení, finanční situaci rodiny, zaměstnání rodičů, sociální začlenění rodiny atd.¹²

Vyhláška ministerstva se žádným způsobem nevymyká představám Evropské unie o obsahu nejlepšího zájmu dítěte, jeho seznam faktorů je však spíše cílen pro pracovníky orgánu SPOD, kteří pracují se skutečností, že děti, kterými se zabývají, jsou nějakým způsobem ohroženy. Při vyhodnocování proto pracovník postupuje dle Vyhlášky, která poskytuje přehlednější a strohý výčet faktorů, které je třeba při určování zájmu do posuzování zahrnout. Ohroženost dítěte je při použití tohoto výčtu faktorů nezbytným aspektem. V případech, kdy se nejedná o ohrožené dítě, se toto vyhodnocení nevykonává, ale zjišťuje se pouze názor dítěte a konkrétní faktory náležející k danému případu. Zpravidla se jedná o soudní řízení, ve kterých dochází ke střetu zájmů mezi rodiči a dítětem.

1.1.2. Role OSPOD

Při zjišťování názoru dítěte hraje zvláštní roli orgán SPOD. Je to totiž právě on, který má jako první za úkol zjistit nejlepší zájem dítěte a v případě potřeby zasáhnout a dítě ochránit, či hájit jeho zájmy před soudem jako kolizní opatrovník dítěte.

Prvním a výrazným faktorem, který sociální pracovník zjišťuje, je názor dítěte. Je to nejjednodušší způsob zajištění práva dítěte na participaci v rámci nejen soudních a správních řízení, ale i v rámci zajišťování nejlepšího zájmu. Orgán SPOD proto provede pohovor s dítětem za podmínek, které s ohledem na věk a rozumovou vyspělost dítěte bude považovat za vhodné.

Přístup pracovníka k dítěti by měl být jednoznačně individuální a objektivní. Společnost však děti stále vnímá dvojitou optikou, a to dítě jako nevinnou a zranitelnou oběť, která potřebuje pomoci a ochranu za každé situace a dítě, zejména pak mladiství, jako hrozba společnosti, kterou je třeba ovládat a překonat a tím uchránit následující generace od závadného chování. To však vytváří překážky pro plnohodnotné podílení se dětí na vyhodnocování jejich životní situace.¹³

Výzkumem v zahraničí bylo zjištěno, že zatímco 80 % sociálních pracovníků, kteří s dětmi pracují na osobní úrovni, vnímá názor dítěte jako zásadní pro vyhodnocování situace v rodině při rozhodování o její budoucnosti, ale pouze 28% dotazovaných v oblasti odborné veřejnosti, tedy nesociálních pracovníků, se s tímto přesvědčením ztotožnilo. Je znatelná velká propast mezi pracovníky, kteří vykonávají toto zaměstnání a jejich nadřízenými a zákonodárci. To vytváří velký tlak na sociální pracovníky, kteří se musí přizpůsobovat hodnotám dospělých odborníků spíše než názorům dětí.¹⁴

¹² Srov. § 1 vyhlášky č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

¹³ Srov. HELM, D. *Making sense of Child and Family Assessment*, s. 158.

¹⁴ Srov. Tamtéž, s. 165.

Tato propast je velmi citelná i v českém právním systému, kdy je na jedné straně vyžadován nejlepší zájem dítěte, zároveň však názor pracovníků orgánu SPOD, potažmo dětí, není vždy považován za dostatečně pádný. Takto často dochází k opakovaným pohovorům s dítětem, opakovaným žádáním zpráv soudy a dalšími opatřeními, které neodpovídají právu dítěte na rychlý proces ani participaci dítěte na rozhodování.

Při rozhodování o řešení akutních případů při ohrožení dítěte musí sociální pracovník rychle rozhodnout. Při tom musí brát v úvahu nejen pozitivní následky tohoto rozhodnutí, jako je ochrana dítěte před příkořím, ale také musí myslet na negativní dopady, jako je traumatizace dítěte spojená se změnou prostředí či odluka od blízkých osob. Je nutné, aby vždy myslel pracovník na to, že ochrana dítěte může přinést negativní důsledky tohoto rozhodnutí, což do jisté míry způsobuje dítěti další újmu.¹⁵

Způsob rozhodování je emocionálně velmi náročný. Metodiky a doporučení MPSV pomáhají pracovníkům rozhodovat v rámci zákona, nicméně v doporučeních je dostatek prostoru pro uplatnění konkrétních faktorů, které se vyskytují v každém případě jinak. Práce proto zahrnuje i intuici a snahu porozumět osobám v konkrétních případech a snahu nenechat se ovlivnit jednou osobou více než druhou. Hledat zájem dítěte není jednoduché i s ohledem na potřebu rodičů manipulovat s dětmi, často si stěžovat na pracovníky orgánu SPOD apod.

Sociální pracovník navazuje osobní kontakt s dítětem, zjišťuje situaci v rodině šetřením a osobními návštěvami a nadále pak vystupuje před soudem, kdy se od něho ze strany soudu očekává objektivní názor na směřování situace v rodině.

Samotné zjištění nejlepšího zájmu dítěte a jeho obhajoba však není konečným faktorem ochrany dítěte. Práce pracovníků orgánu SPOD tím nekončí, ale naopak začíná. Kromě poradenství mají pracovníci povinnost situaci v rodině monitorovat v průběhu času, rodiče vést k větší zodpovědnosti a snažit se jim pomoci vlastními silami i odkazováním na další dostupné služby, které mohou v rodině pomoci. Pro tyto úkony existuje nástroj, kterým je Individuální plán ochrany dítěte, který, pokud se jedná o ohrožené dítě, pracovníci zpracovávají společně s rodiči a případně s dalšími osobami. Na základě tohoto plánu následně uskutečňují kroky pro naplnění individuálně stanovených cílů, kterými se snaží o to, aby rodina nabyla své funkce a dítě mohlo zůstat v rodině a zároveň požívat veškerých svých práv, aniž by bylo jakýmkoli způsobem ohroženo. Obsah individuálního plánu také upravuje vyhláška o provedení některých ustanovení zákona.¹⁶

Nejrychlejším nástrojem při ochraně dětí je předběžné opatření, které je vydávané soudem na návrh orgánu SPOD. Jedná se o případy, kdy je dítě výrazně ohroženo natolik, že je nemožné, aby zůstalo v prostředí, ve kterém se zdržuje. Toto opatření je soud povinen vydat do 24 hodin a týká se nejčastěji dětí ohrožených na zdraví či na životě.

V případě nutnosti podání předběžného opatření musí pracovník SPOD rychle vyhodnotit situaci tak, aby co nejvíce eliminoval negativní následky rozhodnutí. Předběžnému opatření, kterým se dítě nejčastěji svěřuje do nějakého zařízení (ZDVOP) nebo pěstounské péče na přechodnou dobu, musí předcházet takové šetření, které hledá i jiné formy řešení situace v rodině. Jedná se zejména o hledání jiných rodinných

¹⁵ Srov. BAUMANN, D. J. *Decision-Making and Judgment in Child Welfare and Protection*, s. 4.

¹⁶ Srov. § 2 vyhlášky č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

příslušníků či osob dítěti blízkých, které jsou ochotny o dítě dočasně pečovat, než se akutní situace v rodině vyřeší.

Role pracovníků orgánu SPOD při zjišťování nejlepšího zájmu dítěte je stěžejní pro rozhodování v jakékoli oblasti života dítěte. A přesto v praxi náplň práce, kterou vykonávají i bez pověření soudu, není dostatečným argumentem při rozhodování soudu.

Jako kontrolní orgán a také podpůrný a připomínkový orgán pro zákonodárce funguje Ochránce veřejných práv neboli Ombudsman. Tento pravidelně a systematicky prošetřuje mimo jiné i oblast rodinného práva, činnosti orgánu SPOD a úroveň dětských domovů. Zaměřuje se zejména na práva občanů, aby nedocházelo k systematickým traumatizacím dětí. Ombudsman pak pravidelně zveřejňuje výroční zprávy a připomínky k legislativě, přičemž již dlouhodobě upozorňuje na nevhodné uplatňování zákonů v oblasti nedostatečné sociální rodinné politiky a také na umístování dětí do ústavních zařízení. ZDROJ

Právní postavení Ombudsmana má pouze doporučující formu, avšak jeho zjištění jsou pro zákonodárce směrodatná a pro orgány SPOD závazná. Cílem jeho činnosti je správné používání zákonů tak, aby vždy byla zachována veškerá práva, která má každý občan.

1.2. Dohled

Dohled je jedním z výchovných opatření, která mohou ukládat orgány veřejné moci. Zásadním problémem dohledu je jeho nejednoznačnost. Zákon nikde nespécifikuje, co je dohledem myšleno. V praxi pak často dochází k tomu, že ve výrokové části rozsudku bývá pouze obecné vyslovení uložení opatření formou dohledu, ale nejsou jasně dány konkrétní aspekty toho, kdo dohled vykonává a jaká konkrétní opatření jsou jím myšlena. Odpověď proto pracovníci hledají v dostupných pokynech pro běžnou práci SPOD. Z tohoto důvodu je také zařazena podkapitola Náplň práce pracovníků SPOD, jejímž obsahem jsou zejména kompetence a povinnosti orgánu vyplývající ze zákona.

V českém právním řádu lze nalézt dvě základní formy dohledu, a to dohled na výchovu dětí uložený orgánem SPOD, jenž je ukládán na základě správního řádu, a dohled nařízený soudem.

1.2.1. Náplň práce OSPOD

V zákoně o sociálně-právní ochraně dětí jsou vytyčeny zejména pravomoci a povinnosti orgánu SPOD v případě zjištění ohroženého dítěte. Orgán má za úkol provádět kroky směřující k nápravě všech funkcí rodiny.

Orgán SPOD chrání zájmy dětí, které jim jsou upírány, dětí, které jsou ohrožené na životě či zdraví. Zájmy dětí, které jsou ohroženy násilím v rodině či na nich samotných. Děti, které přišly o rodiče či děti, jejichž chování je závadné a samy tak ohrožují svou budoucnost a svá vlastní práva.¹⁷

Důvod existence orgánu je ochrana dítěte ve všech směrech. Zejména se jedná o ochranu před traumatizací vlivem systémového řízení a ochranu dítěte před nepříznivými vlivy v jeho životě. To také obsahuje ochranu práva na ucelenou rodinu a péči vlastních rodičů. Orgán zároveň slouží jako nástroj soudu, který vykonává své pravomoci skrze něho. Orgán SPOD dále disponuje vlastními povinnostmi a nástroji, které vyplývají ze zákona a jež je povinen vykonávat za účelem výhradní ochrany dítěte.

¹⁷ Srov. § 6 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

Pracovníci SPOD jednájí v přenesené působnosti, jelikož stát jako takový nemůže samostatně vykonávat ochranu dítěte přímo v rodině. Z tohoto důvodu byla působnost přenesena na samosprávné celky a pracovníky, kteří žijí v daných lokalitách a mají lepší přehled o dění v rodinách, nežli by bylo možné zjistit formou centrálního pracoviště. Tomu napomáhá také úzká spolupráce s místními orgány Policie ČR, základními školami, poskytovateli zdravotních služeb a neziskovými organizacemi, které se zabývají sanacemi rodin, pomocí v nepříznivé situaci apod.

V návaznosti na přenesenou působnost je třeba v zákoně rozeznávat dva hlavní orgány, kterým zákon vymezuje rámec povinností. První z nich je obecní úřad, přičemž se jedná o veškeré obecní úřady obcí, mezi jejichž povinnosti patří zejména vyhledávání sociálně slabých rodin, působení na ně a projednávání nedostatků s dítětem i s rodiči. V případě potřeby poskytnutí poradenství v oblasti sociální situace i výchovných problémů. Obecní úřad má také povinnost v případě, že již není schopen zajistit ochranu dítěte sám, postoupit jednotlivé případy orgánu SPOD, jenž zpravidla sídlí na obcích s rozšířenou působností. Takto jsou tyto orgány také v zákoně označovány.

Orgány SPOD jako obce s rozšířenou působností mají nejen zákonem vymezené povinnosti obcím, navíc ještě musí sledovat nepříznivé vlivy působící na děti a mladistvé, pořádat případové konference a pravidelně vyhodnocovat situaci v rodinách, ve kterých jsou děti nějakým způsobem ohrožené. Na základě vyhodnocení, jedná-li se o dítě zařazené do §6 zákona o SPOD, následně musí vypracovávat Individuální plán ochrany dítěte, který stanovuje jasná pravidla spolupráce zřejmá pro klienty a jenž má být pravidelně revidován.¹⁸

Zákon rozeznává dvě základní povinnosti orgánu, a to preventivní a poradenskou činnost, a výchovná opatření na ochranu dětí. Preventivní činnost má předcházet výchovným opatřením, která by měla mít důraznější vliv na chování rodiny. Samozřejmě se nejedná o jediné dvě povinnosti. Mimo tato dvě základní rozdělení má orgán SPOD také povinnost vedení spisové dokumentace, zachovávání mlčenlivosti a součinnost se soudem a dalšími orgány veřejné moci v oblasti ochrany dětí.

V rámci poradenství a preventivní činnosti se orgán zaměřuje zejména na pomoc rodině tak, aby děti mohly setrvat v rodině a rodiče věděli, jakým způsobem mají konat, aby byla zaručena veškerá práva pro děti. Mimo již výše zmíněných kompetencí může také orgán obce s rozšířenou působností naříditi rodičům využití poradenské pomoci pro dítě, je-li to pro dítě potřebné, i pro ně samotné, nachází-li se rodiče ve sporu ohledně výchovy nebo rodičovského styku s dítětem. Naříditi poradnu může orgán také v případě, že byla tato pomoc nabídnuta v rámci doporučeného postupu k zachování celistvosti rodiny, tudíž k setrvání dítěte v péči rodičů.¹⁹

V případě, kdy dítě muselo být z rodiny odebráno a umístěno do ÚV, či do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (dále jen ZDVOP), má orgán SPOD povinnost poskytnout rodičům pomoc s napravením jejich poměrů tak, aby se dítě mohlo co nejdříve vrátit do jejich péče. Tato pomoc spočívá zejména v poradenství ohledně životní situace, finanční pomoci ze strany státu a odkázání na další orgány, jež tuto problematiku řeší. Orgán SPOD dále může zprostředkovat odborné poradenství také v oblasti psychologie.²⁰

Výchovná opatření pak přicházejí na řadu ve chvíli, kdy rodiče nejsou ochotni nebo schopni doporučení plnit. V tento moment vystupuje orgán SPOD zejména jako

¹⁸ Srov. § 10 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

¹⁹ Srov. § 12 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

²⁰ Srov. § 12 odst. 2 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

kontrolní orgán, který monitoruje situaci v rodině a průběžně vyhodnocuje, jaké vlivy na dítě působí a do jaké míry je tento postup účinný.

Opatření, která má orgán SPOD k dispozici, jsou napomenutí dítěte či rodiče, uložení omezení, které brání dítěti navštěvovat místa, jež mají na dítě nepříznivý vliv, uložení povinnosti využít odbornou poradenskou pomoc a ustanovit nad výchovou dítěte dohled.²¹ Tato opatření jsou ustanovována orgánem SPOD ve správním řízení.

1.2.2. Dohled ve správním řízení

K ustanovení dohledu nad výchovou nezletilého přistupuje orgán SPOD ve chvíli, kdy předcházející opatření, která zákon nabízí, nevedou k nápravě, anebo je-li provinění členů rodiny závažnější povahy.²² S tím úzce souvisí argumentace v odůvodnění, která by měla obsahovat řádné důvody, které vedly k výběru daného výchovného opatření.

Zásadním předpokladem pro ustanovení dohledu je pozitivní dopad na nezletilého. Nesmí zde být důvodných pochyb o tom, že dohled nepovede ke zhoršování situace v rodině, měl by zaručovat pozitivní dopad do budoucna. Není vhodné zajišťovat nejlepší zájem dítěte represivně, nýbrž hledat taková opatření, která pomohou situaci v rodině napravit. Opatření by také nemělo v žádném případě představovat trest za nějaké jednání, nýbrž pomoc v nápravě nastalé situace, tedy preventivní působení.²³ Zhodnotí-li orgán, že dohled nad výchovou není přiměřeným opatřením a působil by spíše sankčně, k jeho stanovení se nepřistoupí. Zároveň však musí orgán uvést dostatečnou argumentaci k tomu, z jakého důvodu nebylo k tomuto opatření přistoupeno.

Při výběru opatření by měl pracovník dbát na to, aby řešil situaci v rodině okamžitě, aby nedocházelo ke zbytečným prodlevám a nedocházelo tak k nečinnosti orgánu.

Dohled se ustanovuje nad nezletilým, ale zároveň je vyžadována součinnost rodičů, školských zařízení a případně dalších organizací, které s rodinou intenzivně pracují. Dle zákona pak mají tyto osoby povinnost sdělovat údaje, na něž se orgán SPOD dotazuje, a nelze se přitom dovolávat mlčenlivosti o citlivých informacích, zejména týkají-li se dětí, které jsou ohrožené týráním, zneužíváním nebo zanedbáváním.²⁴

Důvody vedoucí k ustanovení dohledu mohou spočívat na straně nezletilého, který může svým jednáním způsobovat sobě problémy a ohrožovat tak vlastní vývoj, ale i na straně zákonných zástupců nebo osob odpovědných za výchovu nezletilého, které mohou stejně tak ohrožovat jeho vývoj svým jednáním nebo i nejednáním.²⁵ Tyto důvody se mohou týkat obecných věcí, jako je nepříznivá životní situace bez vlastního přičinění, ale také důvody subjektivní, vyplývající z vědomého jednání těchto osob i samotného nezletilého jedince.

Stanovení dohledu by měly provádět zásady vymezené ve správním řádu, které slouží ke správnému výkladu práva a které zajišťují správnost postupu na obou stranách účastníků řízení. Mezi zásady, které jsou uplatnitelné v tomto konkrétním případě, spadá zejména zásada preference smírného jednání a zásada legality, která zajišťuje uplatnění příslušných a platných zákonů. Zásada subsidiarity a proporcionality zajišťuje ochranu práv účastníků, a to že opatření nebude zasahovat do jejich práv více, než je nezbytně žádoucí a jen v rozsahu, který ukládá zákon. Zásada nestranného postupu

²¹ Srov. § 13 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

²² Srov. HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Rodinné právo*, s. 268.

²³ Srov. Usnesení Ústavního soudu II. ÚS 838/2007.

²⁴ Srov. § 53 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

²⁵ Srov. Rozhodnutí Nejvyššího soudu, sp. zn. 8 Tdo 185/2006.

zaručuje osobní nezájatost pracovníka a zásada rovnosti vnáší rovnocenný pohled na každého účastníka řízení. Porušením kterékoli zásady je řízení považováno za vadné a je nutná jeho náprava.²⁶

Rozhodne-li se pracovník SPOD, že je nutné nařízením dohledu nad výchovou nezletilého dítěte, zahájí řízení v této věci, přičemž o tomto rozešle oznámení všem účastníkům řízení. Řízení je zahájeno z moci úřední, a to dnem doručení písemnosti hlavnímu účastníkovi, jímž je ten, kterému bude ukládána nějaká povinnost nebo bude omezeno nějaké jeho právo.²⁷

Účastníkem řízení je i nezletilé dítě, nad jehož výchovou má být stanoven dohled, a to i v případě, že důvodem k jeho ustanovení je jednání rodičů a nikoliv jeho. Dle správního řádu má i nezletilý účastník právo na slyšení během řízení. Vyžaduje-li to situace, může být proveden s nezletilým dítětem rozhovor bez přítomnosti jeho rodičů. Při účasti nezletilého musí být přihlíženo k jeho rozumové vyspělosti. Zároveň musí být zajištěno právo participace při řízení a právo na informace, opět s ohledem na rozumovou vyspělost.²⁸ Je zřejmé, že informace podávané dítěti, které je mladší dvanácti let, se stejně jako jeho výroky budou lišit od těch, které budou předloženy dítěti, které má brzy dosáhnout své zletilosti. Řízení je proto důležité vést tak, aby dítě chápalo důvody k jeho zahájení i jeho průběh. Zároveň je třeba brát ohled na rozumovou vyspělost i v oblasti jeho výroků, kdy může docházet k projevům psychických nevyrovnaností.

Pracovník je povinen se zahájením správního řízení založit zvláštní spisovou dokumentaci, jež má obsahovat veškeré listinné důkazy týkající se situace v rodině, jako jsou protokoly, zprávy ze škol a od lékařů, záznamů o důsledcích předcházejících opatření a další písemnosti, které vedou k ustanovení dohledu.

Výsledkem správního řízení je pak rozhodnutí, které vydává správní orgán, tedy orgán SPOD. Součástí rozhodnutí musí být výrok a odůvodnění, ve kterém je jasně a zřetelně vytyčeno, co vedlo orgán k tomuto rozhodnutí. Dále pak poučení o odvolání k vyššímu orgánu, kde by měla být zejména lhůta pro odvolání. Forma rozhodnutí je zpravidla písemná.²⁹

Rozhodnutí je nutné vydat neprodleně v co nejkratší možné lhůtě. Není-li to možné, ukládá zákon lhůtu 30 dnů. Není-li rozhodnutí vydáno v tomto termínu, jedná se o nečinnost orgánu neboli vadu řízení, neboť není zachována zásada rychlosti řízení.³⁰

Následným postupem orgánu je sledování výchovného opatření, tj. průběžné zjišťování, zda dohled plní svůj účel. Sledovat opatření by měl ten orgán, který dohled nařídil. Účelem sledování je zjišťování, zda vede vliv výchovného opatření k nápravě situace v rodině a zda má opatření pozitivní dopad na dítě i rodinu celkově.

Pokud je orgánem SPOD zjištěno, že dohled již naplnil svůj účel a došlo k napravení poměrů v rodině, dohled nad výchovou dítěte zruší. Zrušit jej může také z důvodu, že svůj účel dohled neplnil a je nahrazen jiným opatřením sociálně-právní ochrany, přičemž zákon dovoluje kumulaci výchovných opatření uvedených v § 13 zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

Zákon neukládá orgánu žádné časové lhůty ani další náležitosti provádění sledování naplňování dohledu, orgán proto využije stejné postupy jako je v základní náplni pracovníka SPOD, přičemž sám zvolí vhodnou četnost návštěv, intervencí a spolupráce

²⁶ Srov. § 2 a násl. zákona č. 500/2004 Sb., správní řád.

²⁷ Srov. § 27 zákona č. 500/2004 Sb., správní řád.

²⁸ Srov. § 29 zákona č. 500/2004 Sb., správní řád.

²⁹ Srov. § 68 a násl. zákona č. 500/2004 Sb., správní řád.

³⁰ Srov. § 71 zákona č. 500/2004 Sb., správní řád.

s ostatními zainteresovanými orgány. Vždy při tom bere ohled na okolnosti konkrétního případu.

Rozdíl mezi naplňováním zákonem stanovených povinností orgánu SPOD a sledování vlivu dohledu nad výchovou dítěte je pouze v provedeném řízení, které pracovník vede v jiné spisové dokumentaci.

1.2.3. Soudní dohled

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí říká, že pokud k tomu nepřistoupil orgán SPOD, může výchovné opatření ustanovit také soud.³¹ To potvrzuje také občanský zákoník, který výslovně doplňuje, že dohled soud ustanoví, vyžaduje-li to zájem dítěte, přičemž je dohled vykonáván za součinnosti školských zařízení, orgánu SPOD a dalších osob, které jsou s dítětem v úzkém kontaktu. Plnění soudního dohledu pak sleduje soud skrze orgán SPOD.³²

Zásadní rozdíl mezi dohledem stanoveným pracovníkem orgánu SPOD ve správním řízení a soudním dohledem je zřejmý zejména v osobě, která dohled nařídila. Co se týče sledování jeho naplňování, v obou případech jej vykonává orgán SPOD, který má v případě dohledu soudu povinnost poskytovat soudu průběžné zprávy o rodině, a to minimálně jednou za šest měsíců, na jejichž základě soud vyhodnocuje efektivitu nařízeného opatření.³³

V praxi pracovníci orgánu SPOD uplatňují spíše podávání podnětů k ustanovení dohledu soudem, a to hned z několika důvodů. Tyto důvody velmi přehledně shrnují autorky výzkumu Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, které se zabývaly problematikou nevyužívání výchovných opatření v praxi SPOD. Nejvýraznějším důvodem je to, že má soudní řízení mnohem větší efekt než vleklé správní řízení. Soud má větší autoritu a prestiž, čímž přirozeně vzbuzuje v klientech větší míru odpovědnosti. Dalším důvodem je časová náročnost správního řízení, která obsahuje mnoho písemností, které musí být vyhotoveny a které nemají s intervencí v rodině žádnou spojitost. V neposlední řadě si mnoho pracovníků stěžuje také na to, že dohled nařízený orgánem SPOD může mít kontraproduktivní účinky, neboť pracovník se při sanaci rodiny snaží působit na klienty motivačně a pozitivně, přičemž při výkonu dohledu má funkci zejména kontrolní. To má neblahý vliv na průběh dohledu, který se nakonec často ukazuje jako zbytečný a neefektivní.

Mnoho respondentů při výzkumu také uvádělo, že stanovení dohledu ve správním řízení nemá jiné naplnění než běžná práce, kterou pracovníci v rodinách provádějí. Často proto nenařizují dohled, ale v rodině působí stejně, jako kdyby zde dohled nařízen byl, přičemž práci označují za „neformální dohled“. Pokud pak je spolupráce neplodná a nevede k nápravě poměrů v rodině, podávají pracovníci podněty k soudu na ustanovení dohledu soudem. Na základě neúčinnosti tohoto opatření pak postupují dále směrem k odebrání dítěte z rodiny.³⁴

Soudní dohled je v praxi preferován nejen pracovníky SPOD, kteří zároveň díky přenesení odpovědnosti na soud nemusí ve věci více rozhodovat, ale také samotnými soudy, přestože zákonodárce preferuje postup opačný. Při zahájení řízení se soud vždy dotazuje orgánu SPOD na spolupráci rodiny s orgánem, přičemž jeho neefektivitu nepovažuje za překážku řízení. Soud zde spoléhá na efekt, který přirozeně budí jako

³¹ Srov. § 13 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

³² Srov. § 925 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

³³ Srov. § 71 vyhlášky č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy.

³⁴ Srov. BARVÍKOVÁ, J., ŠTASTNÁ, A. *Využívání opatření k zachování nebo obnově rodinných vztahů mezi rodiči a dětmi*, s. 35–37.

samotná autorita a na to, že stání při řízení u soudu bude mít na klienty dostatečný psychologický efekt, který povede ke zlepšení jejich spolupráce s orgánem.

1.3. Důvody k umístění dítěte do ústavní výchovy

Jak již předešlé podkapitoly ukazují, zákon předkládá orgánům veřejné moci opatření, která mají vést k napravení poměrů v rodině tak, aby dítě mohlo setrvat v péči rodičů, přičemž posledním a nejvýraznějším z nich je právě dohled nad výchovou nezletilého dítěte. Až při využití všech možností a následnému zjištění, že žádná opatření neplní svůj účel a nejsou dostatečným nástrojem pro nápravu rodinného života v rodině, může být přistoupeno k rozhodnutí o odebrání dítěte z rodiny.

Jelikož je ÚV zákonodárcem považována za nejzazší možné řešení, je soud povinen hledat blízké příbuzné, kteří jsou ochotni o dítě pečovat. Pokud se žádné takové osoby nenaleznou, je stát povinen zprostředkovat náhradní rodinnou péči u pěstounů, kteří byli zařazeni do evidence osob, jež mohou pěstounskou péči vykonávat. Až po vyčerpání všech dostupných alternativ přistoupí soud k umístění dítěte do ÚV.

Základní důvody pro ustanovení ÚV vyjmenovává zákonodárcem v občanském zákoníku. V další části budou jednotlivé důvody podrobně popsány.³⁵

1.3.1. Ohrožení nejlepšího zájmu dítěte

Občanský zákoník uvádí „jsou-li výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte (...) může soud jako nezbytné opatření také nařídit ústavní výchovu.“³⁶

Ohrožený tělesný a duševní stav odpovídá fyzickému a psychickému týrání dítěte, stejně tak jeho sexuálnímu zneužívání. V případě objevení dítěte, které je vystaveno takovémuto hrozbám, je nadmíru jasné, že zájem dítěte a veškerá práva v něm obsažená jsou ohrožena. V takovém případě není možné, aby dítě nadále setrvalo v rodině, a to ani za předpokladu ustanovení dohledu nad výchovou dítěte, neboť se jedná o takové poškození práv dítěte, pro nějž je dohled nedostatečným opatřením míjejícím se účinkem.

Míra ochrany, se kterou je třeba v takovém případě k opatřením přistupovat, vychází z odpovědnosti a zhodnocení sociálního pracovníka. Přestože by mohli být rodiče ochotni spolupracovat, nemůže být dítě více ohrožováno v jeho vývoji jen proto, aby bylo zachováno jeho právo na péči vlastních rodičů. V těchto případech by se dalo považovat řešení situace dohledem jako pochybení na straně orgánu SPOD.

Zákon o SPOD v § 6 uvádí, že dítě může být ohroženo i násilím mezi rodiči. V takovém případě je dítě ohroženo zejména tím, že vyrůstá v prostředí, v němž se učí, že násilí je řádným nástrojem dorozumívání, čímž je ohrožena jeho mravní výchova. Dítě také musí sledovat utrpení týraného rodiče, přičemž se narušuje i jeho vnímání ostatních lidí, což se propisuje do jeho budoucího života. Dítě ohrožené tímto způsobem trpí psychicky stejně jako rodič. V takových případech má dohled nad výchovou dětí smysl, pokud jsou rodiče ochotni spolupracovat a řešit situaci s odborníky. Zjištění, že došlo k selhání, však často vede k tomu, že je dítě z rodiny odebráno. Do jaké míry je však dohled aktivním nástrojem pomoci a do jaké míry se jedná jen o vyčkávání na to, až se v rodině opět něco stane, zůstává nezodpovězeno.

³⁵ Srov. § 971 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

³⁶ § 971 odst. 1 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

Rozumový stav a řádný vývoj dítěte lze vyložit jako zanedbání dítěte. V takovém případě, kdy dítě není ohroženo na svém životě a zdraví, je možné situaci řešit tak, aby došlo k nápravě po dobu přítomnosti dítěte v péči rodičů. V takových případech má sanace rodiny smysl, zejména jedná-li se o rodiče, kteří jsou sociálně slabí, omezení ve svých rozumových dovednostech či rodiče, kteří nemají dostatek informací o tom, co by pro své dítě měli zajišťovat. Dohled zde pak může mít funkci oficiality i autority. Zásadní otázkou zde však je, zda se dohled nemůže stát příliš mírným nebo naopak příliš razantním opatřením při pomoci rodině.

Rodiče, kteří nejsou ochotni s orgánem SPOD, případně dalšími organizacemi zabývajícími se sanacemi rodin, spolupracovat, může ustanovení zejména soudního dohledu nad výchovou dětí vést k nápravě, neboť zde vystupuje jako autorita právě soud. Vystává zde však otázka, zda je dohled mířen jako pomoc rodině v rámci ochrany a podpory rodiny, či má plnit spíše funkci kontroly a integrace státu do rodiny.³⁷

Ochránce práv uváděl, že je nepřijatelné použít argument, že stagnace situace v rodině s uloženým dohledem je základem pro umístění dítěte do ÚV. Je na místě otázka, do jaké míry je dohled považován za dostatečné opatření, které má vyvolat v rodině nějaké konkrétní zlepšení, či se jedná jen o monitorovací nástroj, jehož neúspěšný výsledek vypovídá o tom, zda je rodina skutečně nefunkční.

1.3.2. Rodiče nemohou dlouhodobě zajišťovat péči

Neschopnost zajišťovat dlouhodobou péči o dítě může vzniknout z několika důvodů. Nejzřetelnějším z nich je úmrtí rodičů. V případě, že není osoba příbuzná nebo známá, která by mohla o dítě pečovat, je stát povinen zabezpečit dítěti dostatečnou péči. V takových případech je nutné dítě umístit do náhradní rodinné péče nebo dětského domova, neboť je ohrožen jeho život i jeho vývoj.

V případě rodičů, kteří jsou např. dlouhodobě nemocní, jejich životní situace je nepříznivá či musí vycestovat bez dětí, mohou tito využít ZDVOP. Na základě vlastní písemné žádosti je možné děti umístit do tohoto zařízení, a to bez předchozí spolupráce s orgánem SPOD.³⁸

Pokud jsou příčinou nevhodné podmínky pro pobyt dětí, může orgán SPOD podat návrh na umístění dětí do ZDVOP, ale to výhradně v případě, že jde o neodkladné a přechodné opatření k zajištění dítěte a po předchozím ošetření jiných možností. Případům, ve kterých může dojít k tomuto řešení, může předcházet dohled. Umístění dítěte je považováno za poslední záchranu v případech, kdy rodině nepomohla sanace a není možné zajistit dítěti péči jinak.

³⁷ Srov. PEMOVÁ, T., PTÁČEK, R. *Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi*, s. 33.

³⁸ Srov. § 42 odst. 8 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

2. Etické teorie

Etika je nauka o lidském jednání a jeho správnosti. Zabývá se normami lidského chování a důvody, které k němu vedou. Etika předpokládá, že každý člověk má předporozumění toho, co je dobré a co zlé. Že k životu přistupuje s nějakým náhledem tohoto poznání, přestože se může u různých osob lišit. Důležité je také to, že každý člověk vnímá, že by měl konat to, co je dobré a nekonat to, co je zlé.³⁹

Etika může pomoci řešit dilematické situace, které ovlivňují v rámci sociální práce lidem jejich životy, a to nejen klientům, ale i sociálním pracovníkům. Ptá se, nakolik je jednání pracovníků vhodné a potřebné ve smyslu hledání dobra. Hledá kořeny lidského jednání na obou stranách i jeho obhajobu. Etika kromě toho, že nabízí různé úhly pohledu na problematiku, může přinést i nové formy řešení, které nejsou součástí zaběhnuté praxe, a otevírá nové otázky, které mohou napomoci řešit komplikované situace kreativnějším a účinnějším způsobem, nebo se naopak nějakého jednání zdržet. Právě to je důvod, proč zde budou představeny etické přístupy, jež napomohou řešit eticky dilematické otázky naznačené v závěru první kapitoly.

Tato kapitola stručně představí vybrané etické teorie, aby byla blíže vytyčena specifika, dle kterých je v rámci sociální práce dobro hledáno a posuzováno. Etika se zaměřuje na předmět, okolnosti a cíl. Každý etický směr však absolutizuje něco jiného, což přináší různá řešení jedné situace.

Vybranými etickými teoriemi, které zde budou přestaveny jsou deontologie, neboť se jedná o významný etický směr, který je zaměřen na pohnutky vedoucí k cíli, jímž je blaho klienta, dále utilitarismus, jelikož i v sociální práci lze hledat to největší dobro pro co nejvíce lidí, etika péče jako teorie vnášející feministický pohled na problematiku a poslední představovanou teorie přirozeného zákona jako představitele křesťanských hodnot.

V rámci sociální práce, obzvlášť v oblasti SPOD, nebývá etická rovina upřednostňována. Právní rovina při řešení problémů v rámci SPOD navádí pracovníky spíše k deontologickému či utilitaristickému smýšlení. Právě proto byly jako první vybrány tyto dvě teorie.

Sociální práce v oblasti rozhodování o dětech a jejich zájmech bývá nejčastěji vykonávána právě ženami. Etika péče proto může pomoci rozkrýt roviny, které nebývají až tak často zohledňovány. Přirozený zákon pak, jako představitel křesťanského pohledu, který se zaměřuje nejen na následky jednání, ale také na důvody, které k němu vedou, může pomoci nahlédnout rozhodování se v dilematických situacích na nové úrovni.

2.1. Deontologie

Deontologie je termín pocházející z řeckého slova „deon“, které znamená povinnost. Tato etika povinnosti předpokládá, že rozhodnutí člověka, který jedná na základě pouhé povinnosti, může být morální i přesto, že následky jeho jednání nejsou nejvyšším možným dobrem.⁴⁰

Deontologové trvají na tom, že jednání může být samo o sobě nemorální i s odhlédnutím od následků, které takové jednání způsobilo. Mezi příklady takového jednání lze zahrnout např. znásilnění nebo vraždu, které bez ohledu na to, co jako činy způsobí, jsou ze své podstaty špatné a popírají všeobecný mravní princip.⁴¹

³⁹ Srov. FISCHER, O., MILFAIT, R. a kol. *Etika pro sociální práci*, s. 11.

⁴⁰ Srov. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, s. 27.

⁴¹ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 32.

Nejnámějším představitelem tohoto etického směru je Immanuel Kant, který vychází z transcendentální filosofie. Domnívá se, že každý člověk se od ostatních bytostí liší zejména tím, že svým rozumem přesahuje i do duchovní roviny, což je něco, co nelze zkoumat empiricky. Tato transcendentálnost umožňuje člověku vnímat okolní svět nejen ze své zkušenosti, ale také jako vědomí vlastního já a jeho hodnot. Z toho vychází přesvědčení, že tento přesah je nezbytností pro teoretické poznání, které nevyhází jen ze zkušenosti, ale i z předpokladů na jejím základě.⁴² Hovoří se zde o možnosti člověka uvažovat o věcech neprožitých, které se vymykají přírodnímu a fyzickému bytí a zároveň se také těmito úvahami řídit. Člověk na rozdíl od zvířat je schopen řídit se i jinými nežli pudovými důvody. Může se podvolit rozumu, který může velet jednat jinak, než jak žádá tělo. Deontologie nevyhází z uspokojování potřeb, ale zajímá se o postavení rozumu a o původ morálky.

Rozum je vnímán jako transcendentální vlastnost, schopnost řídit se podle toho, co je svědomím zhodnoceno jako správné. Je předpoklad, že každý člověk bez ohledu na subjektivní okolnosti dokáže vnímat dobro a zlo. Zároveň také chápe, že se má zdržet zla a usilovat o dobro. Zlo zde však není vnímáno jako něco, co zvenčí ovlivňuje rozhodování, nýbrž jde o poznání toho, co není ve své podstatě morální. Toto autonomní jednání vycházející ze svědomí Kant nazývá praktickým rozumem.

Při rozhodování na základě poznání zkušenosti jsou zkoumány pohnutky, které k jednání vedou. Kant se domnívá, že jednat z povinnosti za účelem dosažení vlastního cíle není morální. Jedině jednání výhradně z povinnosti, bez ohledu na vlastní blaženost, lze považovat za morálně správné. V návaznosti na to je třeba představit hypotetický imperativ, který má podmiňující podstatu. Říká, že pokud chce člověk něčeho dosáhnout, musí pro to konat konkrétní kroky. V okamžiku, kdy dojde ke ztrátě zájmu na kýženém cíli, tyto kroky pozbývají také své důležitosti, a tudíž neexistuje žádná motivace pro to, je konat. Toto jednání však podle Kanta nemá žádnou mravní hodnotu, neboť je založeno výhradně na motivaci k dosažení nějakého účinku jednání. Kant však hledá mravnost, která je nepodmíněná.⁴³

Motivací k mravnímu jednání označuje Kant dobrou vůli, která není vedena a ovlivňována city ani vidinou účinku jednání. Vychází z čisté povinnosti, která není motivována ničím jiným než úctou k zákonu. Nesleduje ani vlastní prospěch, ani prospěch společnosti, nýbrž čistou zákonnost.⁴⁴ k tomu Kant říká: „Jaký to však asi může být zákon, jehož představa musí vůli určovat i bez ohledu na očekávaný účinek, aby se tato vůle mohla naprosto bez omezení nazývat dobrou? (...) Jediná zákonnost jednání, jež má vůli sloužit za princip, je: nemám nikdy postupovat jinak než tak, abych mohl zároveň chtít, aby se má maxima stala obecným zákonem.“⁴⁵ Maximou zde Kant označuje subjektivní chtění nějak jednat, pravidlo, podle kterého se člověk chce rozhodovat.⁴⁶

Ve snaze nalézt takové pravidlo, dle kterého člověk dosáhne morálního jednání, Kant formuloval kategorický imperativ. Hledal obecné pravidlo, které by bylo možné použít v jakémkoli případě rozhodování, zda je jednání mravné. Kategorický imperativ nakonec formuloval do podoby: „Jednejte tak, aby maxima vaší vůle mohla vždy být současně uplatněna jako princip vytvářející univerzální zákon.“⁴⁷

⁴² Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 42–48.

⁴³ Srov. THOMPSON, M. *Přehled etiky*, s. 110.

⁴⁴ Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 13–20.

⁴⁵ Tamtéž, s. 21.

⁴⁶ Srov. Tamtéž, s. 20.

⁴⁷ Srov. THOMPSON, M. *Přehled etiky*, s. 111.

Tuto formulaci lze volně přirovnat ke všeobecně známému zlatému pravidlu „nečiň druhým to, co nechceš, aby činili tobě“. V jádru věci se Kant vyjadřuje stejně – snažte se jednat tak, aby to, co považujete jako důvod svého chování, mohl užít kdokoli a považovat to jako obecné a mravné pravidlo. Takto zlaté pravidlo rozvíjí také proto, že pojem „co chceš aby činili tobě“ lze vyložit velmi rozmanitě a každý člověk si pod takovým pojmem může představit prakticky cokoli. Proto Kant hovoří o zákoně. Znamená to, že každý by měl dodržovat všeobecná pravidla a zákony zejména proto, že chce, aby i jemu byla přiznávána jeho práva, z oněch zákonů vyplývající.

Tento výklad však má svá úskalí, protože mohou nastat tak konkrétní situace, do kterých se dostane jen velmi malé množství lidí, že by se dala maxima jednání uplatnit. V takových případech by se pak dalo hovořit o pravidlech, která by však morální jádro neměla, neboť by byla upnutá na neměnné podmínky dané situace.⁴⁸

Kategorický imperativ proto má ještě další, upřesňující formulaci, která říká: „Jedněte tak, abyste lidskost – ať už svou vlastní nebo druhého člověka – považovali nejen za pouhý prostředek, ale za samotný cíl.“⁴⁹ Znamená to, že Kant považuje za vysoce nemorální jednat s lidmi tak, že jsou použiti jen jako prostředky k nalezení blaha. Každý člověk má svou nepopiratelnou hodnotu, lidskou důstojnost. Pokaždé, kdy někdo zneužije člověka k dosažení jakéhokoli vlastního cíle, jedná se o počin nemorální.

Toto pojetí etiky vychází z povinnosti, která není motivována subjektivně. Morální jednání je morální tehdy, pokud člověk nesleduje svůj vlastní cíl a jedná na základě rozumu, který mu umožňuje oprostít se od pocitů a náklonností. Je to také síla vůle, která umožňuje rozum poslechnout. Dle Kanta je morální ten, kdo není sebestředný a nesleduje vlastní zájmy, ale jedná z povinnosti. Tímto uplatňováním praktického rozumu a z něho vyplývající dobré vůle člověk pěstuje ctnosti, které jsou odměnou za vytrvání v poslušnosti.⁵⁰

Problém Kategorického imperativu spočívá v tom, že jej člověk nemusí chtít aplikovat. V případě, kdy člověk nechce jednat na základě povinnosti a chce se podřídit vlastním touhám i za cenu nemorálního jednání, Kant nenabízí jiné řešení. Kategorický imperativ je aplikovatelný výhradně za předpokladu jeho dobrovolného přijetí a řízení se jím.⁵¹

Kant kategorický imperativ vystavěl zejména na oné dobrovolnosti, tedy svobodě v jednání, kdy zastával názor, že je nepřijatelné, aby byl člověk nucen jednat na příkaz vnějších zákonů nebo dokonce hrozby. Domníval se, že jediný, koho by měl člověk poslouchat, je praktický rozum, z jehož podstaty vychází samotná mravnost.⁵²

Vymezení mravnosti jako samostatného jednání oproštěné o veškeré vnější vjemy je Kantovi přičítáno jako zásluha, nicméně zároveň jej sociolog George Simmel zkritizoval zejména za to, že vlastní transcendentální já vnímá jako kořen morálky. Kritik se domnívá, že stejně hluboko je zakořeněn i lidský sklon ke špatnosti, což vyvrací možnost stavět vnitřní pud k povinnosti proti vášním a smyslovosti.⁵³

V průběhu doby je možné vidět, jak se pojetí morálky mění. Zejména to, co společnost za morální považuje a co nikoliv. Existuje mnoho činů, které ještě před sto lety byly nemyslitelné. Lze se takto zamyslet např. nad postavením žen, problematikou

⁴⁸ Srov. THOMPSON, M. *Přehled etiky*, s. 110.

⁴⁹ Tamtéž, s. 111.

⁵⁰ Srov. Tamtéž, s. 113.

⁵¹ Srov. Tamtéž, s. 115.

⁵² Srov. SOKOL, J. *Etika a život*, s. 106.

⁵³ Srov. Tamtéž, s. 108.

homosexuality nebo pojetím nemanželského soužití. S vývojem lidstva se mění i představy o morálce a přesto, že je Kant jedním z nejvýznačnějších etiků na světě, jeho snaha aplikovat dobrou vůli na základě rozumu, sebezapření a pěstování ctností, není atraktivním řešením pro mnoho lidí dnešního konzumního světa.

V oblasti sociální práce, která je zaměřená zejména na lidi vyloučené a sociálně slabé, je nutné podotknout, že se mnohdy jedná o lidi zaměřené na blaženost a vlastní pocity štěstí. Lidi, kterým nedělá problém použít jiné jako prostředek k dosažení vlastní slasti. Stejně, jako na to upozorňoval Kant⁵⁴, ani tito lidé však nejsou skutečně šťastní, byť tomu věří.

2.2. Utilitarismus

Utilitarismus je jedním z nejvíce diskutovaných etických směrů, který vznikl na přelomu 18. a 19. století jako rozvinutí hédonismu. Dalo by se říci, že utilitarismus existoval již za dob Epikúra, avšak až později byl tento myšlenkový směr označen tímto názvem. Vychází z hédonistického předpokladu, že každý člověk přirozeně usiluje o své blaho neboli vlastní potěšení. Zároveň také, že každý člověk se hledí vyvarovat bolesti. Tento předpoklad vychází z lidské přirozenosti a zároveň je motivem k jednání. To, co utilitarismus stanovuje jako morální blaho, je počitatelné pro celou společnost. Vychází se přitom z hédonistického kalkulu štěstí.

Utilitarismus je teleologickou naukou, neboť se zabývá cílem jednání. Jednání je chápáno jako účel k dosažení nějakého cíle, konkrétně blaha nebo usilování o potlačení bolesti.

Termín utilitarismus pochází z latinského „utile“, což znamená užitečné. Základní formulace utilitarismu říká, že morální jednání je takové, které přinese nejvíce užitku co největšímu počtu osob.⁵⁵

Za zakladatele tohoto etického směru je považován britský právník Jeremy Bentham. Byl to právě on, který vystavěl morálku na principu užitečnosti. Tvrdí, že oním principem je přirozené podřízení se dvěma svrchovaným pánům: bolesti a slasti. Podle něho jsou to právě tyto dvě okolnosti, které řídí veškeré jednání každého člověka, ať už vědomě nebo nevědomě. Princip užitečnosti říká, že jednání člověka by mělo být takové, aby dosahovalo co největšího štěstí pro všechny zainteresované osoby, a to nejen na úrovni jednotlivců, kteří usilují o morální jednání, ale i na úrovni zákonodárné. Bentham tvrdí, že by veškeré zákony měly vycházet z principu užitečnosti, a že by z jejich aplikace měla vždy vycházet větší míra slasti (dobra) než bolesti (bezprávi).⁵⁶

Užitečnost považoval za standard morálního jednání. Zastával názor, že by každý člověk měl jednat tak, aby svým jednáním zajišťoval to nejvyšší možné dobro celé společnosti. Již zde však narazil na první problém, neboť se tato jeho představa neslučovala s egoismem, který velí jednat tak, aby zaručil největší dobro právě sobě a nikoli společnosti. Tomuto střetu se vyhnul tak, že argumentoval kvantitou vzniklého dobra, které má morální jednání přinést. Zároveň poukazyval na to, že pokud se člověk chová na základě sečtení všech vzniklých dober proti svému vlastnímu užitku, lze vyvodit, že tím přinese štěstí i sobě, neboť jedná v zájmu společnosti a tím zkvalitňuje i svůj život.⁵⁷

Bentham vybuodoval kvantitativní morální kalkul, na jehož základě si má každý jedinec vyhodnotit, zda je jeho jednání morální. Optimálně se má člověk zaměřovat na

⁵⁴ Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 15.

⁵⁵ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 31–34.

⁵⁶ Srov. BENTHAM, J. *Of the Principle of Utility*, s. 9–10.

⁵⁷ Srov. DRIVER, J. *The History of Utilitarianism: Jeremy Bentham* [online].

štěstí všech, nikoli jen na své. Zároveň ale štěstí nikterak kvalitativně neodděloval. Tvrdil, že každé vzniklé dobro má stejnou hodnotu a šlo mu pouze o počet jednotlivých pro a proti danému jednání. Doslova jen počítal radosti a bolesti, které z jednání vznikají, a následně matematicky vyhodnocoval, jaké jednání je morálně nejsprávnější.⁵⁸

Bentham stavěl své vnímání morálky na třech základních principech. První a také hédonistický princip říká, že každý člověk se snaží přirozeně dosáhnout slasti a eliminovat bolest. Druhý princip neboli princip následků, hodnotí tuto snahu jako morálně správnou. Mravní soud se zaměřuje jen na to, co dané jednání způsobuje. Podle třetího principu, také nazývaného sociálním, by si v onom snažení měli být všichni lidé rovni, všichni mají stejné právo usilovat o své blaho.⁵⁹

John Stuart Mill, Benthamův přítel, jeho následovník a také jeden z nejznámějších představitelů klasického utilitarismu nesouhlasil s celkovým pojetím Benthamova utilitarismu, ale jeho jádro rozšířil. Mill se domníval, že kvalita jednotlivých blažeností, kterých se lidé snaží dosahovat, se různí. Tím se různí i velikost dober, kterých je dosahováno. Klasický Benthamův kalkul mu proto nevyhovoval. Blaženost dělil na tělesnou a duchovní, kdy duchovním slastem připisoval vyšší hodnotu.⁶⁰

Ve své knize *Utilitarismus* Mill uvádí, že by bylo mylné domnívat se, že užitečnost a blaženost nemají přímou spojitost. To, co je užitečné by zároveň mělo být příjemné a eliminující bolest. Mill uvádí, že jinak by nebylo možné rozeznat dobré od zlého, čímž se kloní k Benthamově pojetí morálky.⁶¹ Zároveň ale říká, že užitečnost obsahující blaženost lze kvalifikovat, neboť v tomto směru se přece lidé liší od zvířat. Málokdo by stál o to stát se nižším jen proto, že věří, že onen nižší jedinec se má lépe než on. V tom spočívá lidská důstojnost a schopnost použití rozumu, kdy jsou duchovní hodnoty vnímány jako vyšší nežli ty tělesné.⁶² Doslova Mill říká: „Je lepší být nespokojený člověk než spokojený vepř.“⁶³

Svou obhajobu tohoto tvrzení staví na tom, že lidé mohou dávat přednost nižším potěšením před těmi hodnotnějšími, a to ve slabosti charakteru a s vědomím, že si vybírají jednodušší a méně hodnotné dobro. Mill věří, že neschopnost dosahovat vyšších forem potěšení je způsobena nedostatkem času nebo příležitostí. To potvrzuje fakt, že tato odlišnost mezi jednotlivými potěšeními existuje.⁶⁴

Za nejvyšší ctnost Mill považuje ochotu obětovat své absolutní štěstí pro dobro druhých, obětovat i svůj život. Toto jednání, které je možno vidět u mučedníků, jež se pro svou ctnost vzdali života, je inspirací toho, čeho je člověk schopen, nikoli ale toho, o co by měl usilovat. Tato ctnost je považována jako nejvyšší dobro, ale není uznávaná za samotné dobro jako takové.⁶⁵

Se zaměřením na dobro společnosti a chování jednotlivců Mill přijal utilitarismus pravidel, který je založen na tvrzení, že jednotlivá pravidla chování mohou vyplynout z utilitaristické zkušenosti jednajícího. Podle těchto pravidel by pak mělo být možné poznat morálnost i za předpokladu, že by bylo ono pravidlo za určitých podmínek porušeno. Jako příklad zde autor uvádí pravdomluvnost, která může být považována

⁵⁸ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 33.

⁵⁹ Srov. Tamtéž, s. 32–33.

⁶⁰ Srov. FAČKOVCOVÁ, S. *Millovo chápanie princípu užitku a utilitarizmu*, s. 7.

⁶¹ Srov. MILL, *Utilitarismus*, s.43–45

⁶² Srov. Tamtéž, s. 46–48.

⁶³ Tamtéž, s. 48.

⁶⁴ Srov. Tamtéž, s. 49–50.

⁶⁵ Srov. Tamtéž, s. 61–62.

jako všeobecné pravidlo, které přináší morální potěšení. Nicméně existují výjimky, ve kterých může pravdomlupnost přinést zlé následky. Pak je nutné toto pravidlo porušit.⁶⁶

Utilitarismus pravidel lze dělit na mnoho druhů, ale všechny tvrdí, že morální pravidla mají takovou sílu, že ti, kteří se podle nich řídí, nejsou schopni tato pravidla porušit, pokud by to nevyvolalo vyšší přínos blaha nežli jejich dodržení.⁶⁷

Motivaci, která by měla vést k podvození se daným morálním pravidlům, Mill nazývá vnitřní sankcí povinnosti. Je to nelibost, která je vyvolaná jednáním proti pravidlu. Toto cítění je svědomím, jehož podstatou je podle Milla zcela nesobecké cítění zakotvené v mravním charakteru a v povinnosti. Svědomí však nepovažuje za transcendentální vnímání povinnosti, ale bere jej jako bariéru citů, které jsou vzniklé na základě ideologií, představ a sebepojetí. Špatné výčitky jsou pak projevem prolomení této bariéry. Svědomí proto nazývá cítěním, které je poháněno subjektivitou a jeho velikost intenzitou cítění. Mill zde namítá, že toto cítění povinnosti může být z jiného úhlu pohledu kritika považováno za transcendentální v tom, že je to Bůh, který je jeho původcem a který bude člověka za jeho činy soudit. A nemá-li člověk víru v Boha, ztratí pravděpodobně i ono svědomí. Autor však na svou otázku odpovídá, že svědomí může být i získané, a tudíž původ svědomí není relevantní. To, co ale Mill vnímá jako podstatu svědomí, je ono intuitivní cítění ohledu k slastem a strastem druhých.⁶⁸

2.3. Etika péče

Etika péče je na rozdíl od dvou výše uvedených etických směrů zaměřená nikoli na povinnost či blaho, ale na vztahovost. Říká, že všechny situace probíhají ve vztazích, které ovlivňují jednání. Tento etický směr je také často označován jako feministický, neboť vnáší do morálky typicky ženský pohled na věc, přináší emocionální rovinu a zaměřuje se na citovost.

Průkopnicí tohoto pohledu byla Carol Gilliganová, která v roce 1982 vydala knihu, kterou rozpoutala velkou diskuzi o postavení žen v etickém smýšlení a také jejich pohledu na život. Pracovala s muži v oblasti psychologie a vnímala, že celkové vnímání morálky je ve společnosti velmi patriarchální. Rozhodla se proto vytvořit vlastní směr, který obohatila o ženský postoj – o péči a vztahovost. Svou morálku péče nezakládá na spravedlnosti, ale na tom, že celá koncepce světa by měla být chápána jako propojenost vztahy a uměním komunikace. Je sice pravdou, že řešení sporů s uplatněním spravedlnosti zachovává identitu a práva jedinců, ale při komunikaci a zapojení vztahovosti mohou vznikat kompromisy, které obohatí oba zainteresované.⁶⁹

Tato myšlenka vedla k rozvoji dnešního filosofického směru Etiky péče, jejíž nejhlásitější představitelkou je Virginia Held, která uvádí, že etika péče má široký záběr řešení etických otázek, neboť je založena na zkušenosti. O každého člověka někdo v dětství pečoval, tudíž každý člověk zažíval tuto zkušenost autenticky. Etika péče aplikuje tuto zkušenost do jednání, které má být postaveno na hodnotách, jež nemají přesah do náboženství či povinnosti, ale zažil je každý člověk bez ohledu na jeho přesvědčení. V tomto ohledu Held také zmiňuje, že tento postoj je zasazen do světa nadřazenosti a podřazenosti, ale etika péče je schopna přicházet s novými způsoby řešení dilematických situací a řeší je na jiné úrovni než deontologické směry.⁷⁰

⁶⁶ Srov. THOMPSON, *Přehled etiky*, s. 95–96.

⁶⁷ Srov. DONNER, W., FUMERTON, R., *Mill*, s. 47.

⁶⁸ Srov. MILL, *Utilitarismus*, s. 85–89.

⁶⁹ Srov. PIKHARTOVÁ, A., *Morálka péče* [online]. s. 174

⁷⁰ Srov. HELD, V. *Etika péče: Osobní, politická a globální*, s. 15–16.

Jelikož je etika péče mladým etickým směrem, neexistuje jednotná definice jejího obsahu. V první řadě byla od počátku etika péče vnímána jako opozice proti etikám spravedlnosti. Jejím středem jsou hodnoty, ctnosti, které řídí úsudek a jednání. Jedna z definic říká, že je to snaha o zlepšení vztahů a prostředí, ve kterém lidstvo žije. Etika péče je vnímána také jako emoční stav založený na vztahovosti, kdy jsou lidé povinni pečovat o slabší, kteří nejsou schopni naplnovat své potřeby. Jiní vnímají tuto etiku jako přístup k morálce vlastní i společenské, který posouvá hranice morálního jednání na úroveň emocí a vztahovosti. Každá z těchto definic si nachází své příznivce i své kritiky.⁷¹

Péče však není vnímána jako absolutní morálka. To, že někdo, ať už jednotlivec nebo stát, pečuje o své občany, nezaručuje správnost a morálnost daného jednání. Není to postaveno ani na tom, zda je péče úspěšná, či nikoli. Z toho plyne, že etika péče není souborem jednotlivých pravidel nebo povinností. Musí však obsahovat určité prvky, aby byla naplněna. Tyto prvky jsou čtyři: pozornost, odpovědnost, kompetence a schopnost reagovat.⁷²

Pozornost je schopnost vnímat, že je zde potřeba o někoho pečovat, někomu pomoci. Lidé mají často tendence uzavírat se do sebe a řešit jen vlastní problémy a hledat své vlastní dobro. Společnost ale potřebuje participaci na společenském životě a je důležité, aby si každý všiml toho, kde je potřeba přispět. Ignorování takové potřeby je pak vnímáno jako morální zlo.⁷³

Odpovědnost je v etice péče poměrně sporným termínem, protože odpovědnost obvykle vychází z povinnosti. V tomto případě jde však o vnímání lidskosti a vztahovosti. Tuto formu odpovědnosti lze vidět u rodiče, který cítí odpovědnost za své děti nebo své starší příbuzné. Jeho odpovědnost nevychází z povinnosti pečovat o ně, ale z emocionality a vztahu. V tomto směru se snaží etika péče působit i v oblasti společnosti. Jako příklad zde lze uvést 2. světovou válku, kdy lidé ze soucitu také pomáhali židům schovat se před nacisty i pod hrozbou smrti. Nelze se domnívat, že takto činili z povinnosti, ale čistě pro pocit odpovědnosti za světovou situaci. Byl to projev soucitu a chuť bojovat za lidskou důstojnost bez ohledu na rasu.⁷⁴

Kompetence neboli poskytovat péči tak, aby byla dostatečná, je další podmínkou pro to, aby se dalo hovořit o naplňování etiky péče. Je samozřejmě možné, že někdy nejsou podmínky pro to, aby byla péče naplněna zcela, ale je důležité, aby byl člověk schopen a ochoten zkontrolovat, zda jím poskytnutá služba přináší kýžené ovoce. Zároveň by se dal tento prvek formulovat jako schopnost pečovat tak, jak nejlépe člověk dokáže. Za nemorální by pak bylo považováno poskytnutí péče nedostatečně, tedy jen tak, aby se člověk této odpovědnosti zbavil. Tato rovina je velmi přínosná i v oblasti sociální práce, neboť přispívá k otázkách odborné způsobilosti těch, kteří poskytují péči v rámci služeb profesionálně.⁷⁵

Posledním prvkem pro naplnění péče je nutnost podvolit se jí, nechat o sebe pečovat. U každého jedince je automatická představa autonomie – schopnosti se sám o sebe postarat. Ve chvíli, kdy však tato schopnost zmizí, nebo je nějakým způsobem omezena, vznikne určitá míra zranitelnosti. Celý život si každý člověk prochází různými stupni soběstačnosti a zranitelnosti a každý má zkušenost s nadřizeností a podřizeností. Z toho vyplývá, že si nejsou všichni rovni, což může být nadřazeností zneužíváno.

⁷¹ Srov. SANDER-STAUDT, M., *Care ethics* [online].

⁷² Srov. TRONTO, J. C., *Moral boundaries*, s. 126–127.

⁷³ Srov. Tamtéž, s. 127.

⁷⁴ Srov. Tamtéž, s. 131–132.

⁷⁵ Srov. Tamtéž, s. 133–134.

Tento prvek je v etice péče proto zásadní. Je třeba si uvědomovat, že morální zásada je nezneužívat zranitelnosti druhých, kterým nezbyvá než se podvolit poskytované péči.⁷⁶

Stejně jako ostatní etické směry, ani etika péče se nevyhnula kritice. Pro účely této práce byly vybrány jen některé zásadní kritiky, které se i ve světle moderní doby jeví jako důvodné.

Etika péče jako otrocká morálka. Již Friedrich Nietzsche formuloval, že menšiny, které jsou nějakým způsobem utlačované, mají tendence vytvářet morální teorie, které vlastnosti těchto menšin popisují jako hodnoty. S ohledem na to, že etika péče vznikala v době patriarchálního vnímání společnosti, lze tuto tezi aplikovat i na ni. Emoce jako soucit a tendence opečovávat a chránit, které jsou přirozené zejména ženám, jsou zde vyzdvihovány jako hodnotné vlastnosti morálního jednání. V důsledku se pak ale může stávat, že pojem péče dostane tak závažnou podstatu, že její nedostatečná aplikace se pak bude zdát jako nemorální jednání. Nemusí ale zákonitě vyplývat z nedostatku ochoty. Může se pak stát, že cíl jednat morálně se může péče velmi snadno překlenout do sebeobětování beze smyslu.⁷⁷

Etika péče se nabízí jako výchozí pro všechny pomáhající profese. Jeví se jako nejrozumnější forma pomoci, kdy do vztahu mezi klientem a pracovníkem vnáší soucit, ochotu chránit potřebné a jeví se až mateřsky přívětivou. V porovnání s výše uvedenou kritikou je však velmi úzce spjat problém nejen s přístupem k práci, který by mohl působit až neprofesionálně, ale také s kompetencemi – je-li pracovník skutečně schopen péči plnohodnotně poskytovat. Např. v oblasti vztahovosti, kdy se jeví, že základní vztah je mezi klientem a pracovníkem. Pracovník však musí disponovat také sebeláskou a schopností posoudit, kdy je poskytovaná péče již zbytečná. Dalším problémem je emoční rovina, která je také velmi problematická a může vést k syndromu vyhoření. Investuje-li pracovník do pracovního vztahu příliš svých emocí, může vážným způsobem utrpět jeho psychika, a to zejména v oblastech, kde jsou klienti až bezcitní a hédonisticky zaměřeni.

Poměrně důležitou oblastí, které se kritika dotýká, je absence jasně daných pravidel. Etika péče je založena na intuitivním jednání, kdy se jako morální jeví vždy něco jiného. Kromě toho, že nejsou známy hranice pro poskytování péče, může dojít také k chápání etiky péče každým člověkem subjektivně. Není tedy možná kontrola toho, jak by se kdo měl zachovat, jelikož není explicitně řečeno, nakolik se má pečující obětovat a nakolik se má zabývat vlastní prosperitou.⁷⁸ Z toho lze vyvodit, že etika péče není uplatnitelná jako obecná morálka.

2.4. Přirozený zákon

Za nejznámějšího představitele přirozeného zákona lze označit Tomáše Akvinského (1225-1274), který rozšířil Aristoteléské vnímání přirozenosti o koncepci Boha Stvořitele, čímž dal vzniknout novému etickému směru. Jedním ze základních kamenů je věčný zákon, kterým je Božské sebepoznání. Dle Tomáše Akvinského je Bůh schopen poznávat sám sebe ve své dokonalosti, přičemž skrze svou podstatu poznává i vše, co stvořil. Toto Božské poznání je ve své dokonalosti nenapodobitelné a také nepochopitelné. Věčný zákon je popisem Božího jsoucna, jež je všeobjímajícím v dokonalém řádu věcí. Tento přirozený řád a vše v něm stvořené má také přirozené, až pudové vnímání reality, a dle toho se vše pohybuje.⁷⁹ Prakticky by se dalo hovořit

⁷⁶ Srov. TRONTO, J. C. *Moral boundaries*, s. 134–135.

⁷⁷ Srov. SANDER-STAUDT, M. *Care ethics* [online].

⁷⁸ srov. SULLIVAN, S., PHILIP, A. *Ethics* [online].

⁷⁹ Srov. SOUSEDÍK, S. *Svoboda a lidská práva*, s. 41–42.

o fyzikálních zákonech, o zákonech mezi zvířaty a dalších pravidelnostech, jež jsou v přírodě sledovatelné.

Ustanovení přirozeného zákona vzniklo na základě potřeby vymezit se od neživých věcí a zvířat. Člověk sice také má své pudy, ale aby mohl racionálně žít a své jednání přizpůsobovat, potřebuje na rozdíl od věcí a zvířat tyto zákonitosti poznat. Zásadní rozdíl oproti věčnému zákonu je však ten, že Bůh je nepochopitelný a člověk nedokáže svým rozumem poznat jeho podstatu. Člověk podle Tomáše Akvinského participuje na Božském věčném poznání v rozsahu, který mu dovoluje lidský rozum. Tento rozsah poznání Akvinský označuje právě jako přirozený zákon, který se vztahuje pouze na lidské bytosti.⁸⁰

Věčný zákon dle Akvinského je Božím záměrem a plánem běhu světa. Je to to, k čemu bytí směřuje. Akvinský je stejně jako Aristoteles teleolog a věří, že každý má svým životem přispívat k celkovému účelu světa. To znamená, že má i svůj vlastní účel. Dobré jednání je takové, které naplňuje svůj účel. Pro lidi je však podle něho tato definice nedostatečná, proto přichází s teorií, že smysl dobra je v důvodu, který k jednání vede.⁸¹

To, co dělá člověka dobrým je podle Akvinského nejen to, že naplňuje Boží plán a jedná dle své intuice, ale je důležité zamýšlet se nad důvody, které k danému jednání vedou. Jsou-li důvody nečisté a obsahují eticky nejasný záměr, není možné takové jednání dle přirozeného zákona uznat za morální.

Přirozený zákon kromě Aristotelova popisu kosmu však vychází i ze stoických představ o jednání. V průběhu doby zastánci přirozeného zákona tvrdili, že samotný zákon je stejně jako Bůh neměnný. A že ani Bůh sám jej nemůže měnit. V tomto směru se ale z historického hlediska ukázalo, že tomu tak není, neboť výklad přirozeného zákona byl vždy nějak přizpůsoben době a okolnostem. Církev tvrdila, že mravní jednání, které je vyžadováno přirozeným zákonem, je zároveň přirozeností samotnou, jež vychází z neměnného Boha. Tento statický pohled na přirozený zákon byl zřetelný až do moderní doby a k jeho prolomení začalo docházet až vlivem Druhého vatikánského koncilu.⁸²

Současným nejvýraznějším autorem a zastáncem přirozeného zákona je australský právní vědec a profesor práva a právní filozofie John Finnis. Byť by se dalo očekávat, že přirozený zákon bude blízký zejména teologům, Finnis dokazuje, že přirozený zákon není jen pro věřící katolíky, ale hovoří o přirozenosti a vnitřních motivacích v souvislosti s právem. V oblasti otázky Boha Finnis říká, že okolo výrazu „Bůh“ je příliš mnoho asociací, které ne vždy jsou pozitivní. Existenci Boha proto popisuje jako „stav věcí, který existuje jen díky tomu, čím je a vyžaduje se pro existenci jakéhokoli jiného stavu věcí.“⁸³

Ústředním pojmem celé teorie je poznání. Poznání toho, co je pro člověka morálně správné. Aristoteles se domníval, že dobré je to, po čem všichni touží. Finnis ale oponuje, že důležité je, aby člověk toužil po poznání samotném, neboť touha po naplnění potenciálu a snažení se o dobro pro sebe sama má pravou hodnotu.⁸⁴

K zásadní otázce, co je myšleno oním dobrem, kterého chce člověk dosahovat a o které má usilovat, Finnis říká, že se jedná o tak individualistické hodnoty, které vycházejí z praktického myšlení, že je nelze univerzálně stanovit. To, co autor vidí jako

⁸⁰ Srov. SOUSEDÍK, S. *Svoboda a lidská práva*, s. 43.

⁸¹ Srov. DIMMOCK, M., FISHER, A. *Aquinas's Natural Law Theory*, s. 66–67.

⁸² Srov. OVEČKA, L. *Dynamické pojetí přirozeného zákona*, s. 193, 195.

⁸³ FINNIS, J. *Přirozený zákon a přirozené právo*, s. 572.

⁸⁴ Srov. Tamtéž, s. 126–129.

základní dobro nebo blaho, to, co je účelem přirozeného zákona, nachází v 7 základních hodnotách.⁸⁵ Jsou to hodnoty, kterých chce člověk přirozeně dosahovat a jejichž naplněním plní svůj účel.

První z nich je život, zahrnující všechny aspekty vitality, a to jak tělesné zdraví, tak zdraví ducha. Tato hodnota vychází z pudu sebezáchovy a pokračuje přes usilování o vlastní vitalitu až po touhu po štěstí. Další hodnotou je již zmíněné poznání a touha po poznání. Následuje Hra, kterou lze popsat jako touhu po naplněném životě. Hra může být součástí jakékoli činnosti, nikoli jen jako samostatná činnost. Nejde o povrchní způsob trávení volného času, ale je tím myšleno užívání si i povinností a dalších činností, které člověk musí konat pro své přežití. Stejně tak působí i další hodnota, jíž je estetický zážitek. Souvisí nejen s prvkem hry, ale jedná se také o hledání krás kolem sebe i vnitřní duchovní naplnění vděkem a krásou stvoření. Přátelství je hodnotou družnosti, touhy po souznění s jiným člověkem. Finnis označuje přátelství jako povýšený vztah nad spolupráci vedoucí k naplnění vzájemných potřeb. Přátelství tuto „dohodu“ převyšuje tím, že člověk jedná ve prospěch svého přítele nezištně. Posledními dvěma hodnotami jsou praktický rozum a náboženství. Praktický rozum je touhou o projevení vlastní inteligence, svobody a možnost dát svému jednání nějaký smysluplný řád a smysl. To má opět souvislost i s vnitřními pochody, kdy lidské emoce by měly být v souladu s jednáním. Stejně tak náboženství je vnitřním naplněním smyslu života. Touha po patření do určitého plánu, touha věřit něčemu, co člověka přesahuje a duchovně naplňuje.⁸⁶

Tyto individuální touhy však mají jedno společné. Měly by být naplňovány nejen individuálně, ale také v rámci společnosti, aby pak lidé nenaplňovali své potřeby na úkor druhých, což není etické. Nabízí se zde otázka, jakým způsobem a které důvody povedou k naplňování těchto hodnot v rámci společnosti.

Odpověď na tuto otázku Finnis nabízí v pojmu spravedlnosti. Spravedlnost má tři základní prvky, které musí být naplněny. První z nich je „ohled na druhého“, což znamená, že by měl člověk vždy jednat tak, aby nenarušil něčí hodnoty, neboť spravedlnost probíhá na úrovni mezilidských vztahů a jejich rozmanitosti. Druhým požadavkem spravedlnosti je povinnost neboli uznání nároku druhého. Cílem tohoto prvku je vyhnout se křivdě. Třetím a posledním prvkem je rovnost ve smyslu úměrnosti. Finnis namítá, že nelze poměřovat rovnost na základě nerovných okolností, kdy jako příklad uvádí, že nelze přidělit dospělému stejné množství potravy jako malému miminku. Tento pojem rovnosti nenaplňuje smysl spravedlnosti, je třeba se zamýšlet nad rovností za stejných podmínek. V příkladu je to tak, že dospělý dostane větší příděl potravy s ohledem na jeho potřebu, a i když je příděl větší, jedná se o spravedlivý příděl.⁸⁷

Důvod, který vede lidstvo k tomu, aby jednalo spravedlivě, je v požadavku praktického rozumu. Finnis se však ptá, co je oním rozumem, podle kterého má člověk jednat a rozpoznávat dobro. Přichází proto s několika náležitostmi, které musí člověk mít, aby mohl podle svého rozumu jednat. Každý člověk by měl mít nějaký plán života, který si může sám zvolit. Měl by vnímat, jakým směrem se jeho život má dle jeho představ ubírat a podle toho by měl racionálně jednat. Žádné z hodnot uvedených výše by nikdo neměl ignorovat, ani jí přikládat vyšší hodnotu. Základ rozumného jednání je také ve vnímání potřeby všech těchto hodnot. Stejně tak je nutné vnímat ostatní lidi jako ty, kteří mají stejné právo na uplatnění. Uznávat nestrannost. Z toho vyplývají další

⁸⁵ Srov. FINNIS, J. *Přirozený zákon a přirozené práva*, s. 148.

⁸⁶ Srov. Tamtéž, s. 148–153.

⁸⁷ Srov. Tamtéž, s. 253–256.

požadavky, kterými jsou odpoutanost a osobní závazek. Každý by si měl uvědomit, že přestože jeho cíl života je důležitý pro rozhodování, nemůže mu klást vyšší význam než cílům ostatních lidí. Je třeba myslet také na to, že jednání pouze ve svém zájmu může poškozovat zájmy druhých. Jednání by mělo vždy odpovídat požadavku způsobovat dobro ve světě a zajišťovat tak rozumovou efektivitu svého jednání. Toto jednání by také nikdy nemělo konat jen zlo, ale měl by být brán ohled na všechny hodnoty při každém rozhodování.⁸⁸ Posledním požadavkem rozumnosti je svědomí, které všechny uvedené požadavky shrnuje a zároveň je něčím absolutně jiným. Svědomí je požadavek rozumu jednat tak, jak má pocit, že by jednat měl. Každý musí jednat v souladu se svým svědomím. Finnis říká, že „praktická rozumnost není jednoduše jen mechanismem na vytváření správných soudů, ale aspektem osobního naplnění, na které je třeba brát ohled při každém skutku (...) bez ohledu na důsledky“.⁸⁹

Finnisova definice morálky přirozeného zákona tak vychází ze souladu těchto požadavků rozumu a tvoří aspekty základního dobra, z něhož vychází jednoznačný cíl, a to ten, že je třeba daný čin vykonat, anebo naopak.⁹⁰

⁸⁸ Srov. FINNIS, J. *Přirozený zákon a přirozené práva*, s. 167–191.

⁸⁹ Tamtéž, s. 201.

⁹⁰ Srov. Tamtéž, s. 202.

3. Etické aspekty rozhodování

Zákon vymezuje jasná pravidla, jakým způsobem by měl být zjišťován nejlepší zájem dítěte, určuje, jakých nástrojů má orgán SPOD využít a nastavuje jasná pravidla v některých konkrétních situacích. I tak ale v rámci zákonných mezí vytyčuje prostor, ve kterém se musí sociální pracovník rozhodovat na základě okolností. Zákon nelze subjektivizovat – nelze určit konkrétní pravidla pro všechny existující situace.

V okamžiku, kdy vznikne potřeba zásahu pracovníka do krizové situace, nastupují další dvě roviny problému. Emoce a etika. Sociální pracovník má vždy na mysli zákon a nejvyšší dobro klienta. Tyto dva požadavky jsou nepostradatelné. Z právního hlediska neexistuje důvod, proč sociálnímu pracovníkovi nevěřit. Měl by však svá rozhodnutí postavit na svých racionálních pohnutkách. Znamená to, že i zákon emoční a etickou rovinu v rámci racionality při rozhodování očekává.

Etické teorie popsané v druhé kapitole vnímají dobro a proces jeho dosažení různými způsoby. Ve chvíli, kdy se sociální pracovník rozhoduje, může narážet na vlastní krizi v rozhodování, a to zejména proto, že i když mu jeho náležitost k etické teorii velí jednat nějakým způsobem, může upřednostnit jiné řešení, neboť musí jednat v zájmu svého klienta. Tento proces může nastat i v rámci pracoviště, s klientem nebo se soudcem. Každá etická teorie vyžaduje striktní náležitost. Člověk, jež má své přesvědčení zakotvené v jedné teorii, se nebude rozhodovat podle jiné, přestože může vlivem svých kolegů či praxe přistoupit k jinému řešení, aby tak zajistil nejvyšší dobro pro svého klienta, k jehož hledání je vázán zákonem.

Dohled lze vnímat ve třech rolích, a to jako nástroj pro změnu situace v rodině, kontrolu a důkaz. Tyto role budou v následujících podkapitolách detailněji rozebrány.

V okamžiku rozhodování, kdy se střetává racionalita s emocemi a postoji pracovníka, vznikají dilematické otázky. Odpověď na ně pak přináší konkrétní řešení. Tyto otázky budou vždy položeny na začátku každé z podkapitol, přičemž budou poukazovat na dané téma. Jednotlivé etické směry a jejich přístupy pak k problémům nabídnou způsob uvažování a aspekty, jež z nich vyplývají.

3.1. Dohled jako nástroj

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí hovoří o dohledu jako o opatření. Zákon uvádí: „Vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte (...) provádí jej za součinnosti školy, popřípadě dalších institucí a osob, které působí zejména v místě bydliště“⁹¹. Tuto definici lze formulovat tak, že dohled je nástroj vedoucí k působení, jež povede k řádné výchově nezletilého dítěte. Dobro, kterého chce dohled dosahovat, je specifikováno jako řádná výchova dítěte, což je jedno z jeho legitimních práv.

Racionalita napovídá, že existuje-li potřeba zachovat právo dítěte na řádnou výchovu, může být použito opatření formou dohledu. Nezbytným prvkem pro jeho aplikaci však zákonitě musí být nedostatek řádné výchovy. Na jaké straně však tento nedostatek je? Bude dohled zacílen na dítě nebo na rodiče?

Jak by mělo toto opatření v praxi jako nástroj pro zlepšení výchovy dítěte vypadat? Zákon vedle dohledu vyjmenovává opatření jako poradenství, zákaz dítěti stýkat se s konkrétními lidmi, navštěvovat konkrétní místa apod. Co tedy má být předmětem působení sociálního pracovníka v rámci dohledu?

Je-li o dohledu hovořeno jako o nástroji, měl by v rodině působit tak, aby tam docházelo ke změnám. Jak velký by ale měl být zásah do rodiny? Nakolik je pak tato

⁹¹ § 13 odst. 1 písm. b) zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

forma pomoci přílišné vměšování se do intimních záležitostí rodiny, které jsou určeny k řešení výhradně jejím členům?

Je povinností soudu při uložení soudního dohledu přesně specifikovat aspekty dohledu? V praxi tomu tak často není. Nad dítětem je stanoven soudní dohled, ale nikomu nejsou uloženy žádné povinnosti. Jak by měl vypadat soudní dohled? Je pak situace v rodině na odpovědnosti sociálního pracovníka a jeho posouzení dané situace?

Mezi pracovníky orgánu SPOD panuje všeobecná praxe, že raději dávají podnět k ustanovení soudního dohledu namísto zahájení správního řízení. Dohled ale může být přílišným zásahem do vztahu mezi pracovníkem a klientem. Jedná se pak o pochybení orgánu SPOD, pokud správní řízení nezahájí?

V případech ustanovování soudního dohledu bylo hovořeno také o psychologické rovině, kdy je stání před soudem vnímáno jako autoritativní hrozba. Je však tento předpoklad uplatnitelný na všechny osoby a lze předpokládat, že toto je myšleno opatřením, které zákon navrhuje?

Etika Immanuela Kanta je postavena na základní tezi, že povinnost má přednost před blažeností. Ve zkratce, každé jednání, které je konáno ve snaze dosahování vlastního blaha není považováno za morální. Tento etický směr velí nenechat se zmítat city a náklonnostmi, nedovolit si tzv. „pracovat srdcem“. Na prvním místě je vždy zákon, který říká, že předmětem působení orgánu SPOD je ochrana nejlepšího zájmu dítěte.

Základním dobrem, o které je usilováno, je nejlepší zájem dítěte, neboť tak to stanovil zákon. Práce v rodině by se neměla zaměřovat jen výhradně na rodiče nebo výhradně na dítě, ale měla by být komplexní, neboť nelze jednat tak, aby byl někdo použit jako prostředek k dosažení nějakého cíle.

V rámci rodičovské odpovědnosti zákon ukládá rodičům soubor povinností, které mají vůči svému nezletilému dítěti.⁹² Dítě má také vytyčena svá práva a povinnosti. V rámci působení SPOD by se měl sociální pracovník zaměřovat zejména na naplňování těchto povinností a na zachovávání práv dítěte. Předmětem práce je působení na rodiče tak, aby plnili své zákonné povinnosti, a sledování, zda je dítěti zajišťován jeho nejlepší zájem. S ohledem na tuto skutečnost sleduje pracovník plnění konkrétních úkolů, které má rodič i dítě splňovat.

Působení ze strany SPOD by se mělo zaměřovat jen na oblasti, ve kterých by měl rodič změnit přístup, a vést ho v rámci nastavených pravidel vycházejících z rodičovské odpovědnosti. Pracovník, který se emočně interesuje a snaží se rodině pomoci nad rámec svých povinností, nejedná eticky, neboť se snaží uspokojit vlastní touhu po naplnění z práce, která však ale nevyplývá z jeho povinnosti. V tomto postoji tak lze předejít problémům vzniklým vlivem spasitelského komplexu.

Náplň práce má být vždy v souladu se zákonem a neměla by obsahovat nic navíc. Vše nad rámec zákona již není z tohoto etického hlediska pro rodinu přínosem. Dohled samotný je pak nástrojem, ve kterém je poskytována pomoc tak, aby rodič byl zodpovědný a aby byl schopen své skutky přizpůsobit povinnosti. Není-li však rodič ochoten s orgánem SPOD spolupracovat a dodržovat pravidla a zákony, není zde žádné východisko, jak jinak ke klientovi přistupovat. Vedení k vědomí vlastní odpovědnosti a vedení v použití vlastního rozumu je základem a zároveň zákonem.

V případech ustanovení dohledu soudem lze předpokládat, že soudce vychází z tohoto předpokladu naplňování rodičovské odpovědnosti, pokud tak rodiče nečiní a soudce nespecifikuje žádné další konkrétní aspekty výkonu dohledu nad nezletilým dítětem.

⁹² Srov. § 858 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

Nelze ale předpokládat, že uložení dohledu soudem jako takové bude mít efekt na všechny osoby stejně, neboť nikdo nežije život stejným způsobem a charaktery lidí se výrazně liší. Předpoklad hrozby, že je rodina projednávána před orgánem soudu nelze považovat za žádoucí, neboť její členy nevede ke konkrétním skutkům. Jediným, čím opět může soud, stejně jako orgán SPOD, argumentovat, je, že apeluje na rodičovskou odpovědnost, případně na hmotnou odpovědnost rodičů i dítěte tak, aby byli ochotni nést následky svého jednání.

Zákon stanovuje, že orgán SPOD ustanoví nad výchovou dítěte dohled, je-li to v zájmu výchovného působení na dítě. Proti tomu nelze nic namítat, neboť tento pokyn je naprosto jasný. Jakmile nastane situace, že je třeba učinit opatření, má orgán SPOD zahájit správní řízení tak, aby ustanovení dohledu předcházely všechny zákonem stanovené kroky. Orgán SPOD má sice v popisu práce velmi podobnou náplň práce, avšak vyhnout se této povinnosti může pramenit z pokusu usnadnit si práci či se vyhnout nepříjemnostem. Takové pohnutky jsou neetické, neboť se zaměřují na vlastní blaho. Vztah mezi pracovníkem a klientem není dostatečným argumentem pro nepřistoupení k této povinnosti, neboť není zákonnou povinností pracovníka tyto vztahy navazovat. Navíc má vždy dbát na to, aby bylo dosahováno co nejvyššího blaha pro klienta, jímž je ohrožené dítě, kterému je upíráno právo na řádnou výchovu.

Utilitarismus se zaměřuje na cíl jednání. Nezajímají ho pohnutky, které k jednání vedou, ale k čemu vede samotné jednání. Situace je vyhodnocována pomocí kvalitativního kalkulu štěstí. Dobro, kterého bude chtít utilitarista dosáhnout, bude co nejvyšší dobro pro co nejvyšší počet lidí. Pracovník by proto měl působit nejen na dítě jako na svého klienta, ale také na jeho rodiče, aby tak zajistil, že dítě zůstane v rodině co nejdéle a všem budou umožňována jejich práva. Utilitarista nevnímá jen závazek ke svému klientovi, ale k celé společnosti, neboť se má snažit o její prospěch. Pro společnost však umístění dítěte do ÚV prospěšné není, neboť je to finanční, personální i politická zátěž pro stát.

Zákon jasně nestanovuje, jak má dohled vypadat, co je jeho náplní. Z utilitaristického hlediska lze situaci v rodině vyhodnocovat tak, že lze konat cokoli, co zajistí setrvání dítěte v rodině. To, jakým způsobem k tomu dojde, není předmětem morálního posuzování. Každý z členů rodiny by se měl snažit působit na své okolí tak, aby zajistil sobě i ostatním nejvyšší blaho, kdy by měl upřednostňovat blaha duchovní, neboť jsou hodnotnější. Práce pracovníků SPOD by proto měla směřovat k působení v oblastech, ve kterých si mohou klienti sami pomoci. Zajištění jakékoli další pomoci, odkaz na jiné organizace a další působení v rodině, které vede ke splnění účelu, je považováno za dobré.

Sociální pracovník se na rodinu navazuje i emočně, díky čemuž je schopen rodinu poznat více zblízka a rozpoznat její potřeby a nedostatky. Pokud pracovník vyhodnotí, že rodině vyhovuje vyplňovat konkrétní příkazy a dodržovat zákazy, měl by k tomu přistoupit s ohledem na své klienty a na celou společnost. Předmětem působení by mělo být takové jednání, které bude napomáhat ke zlepšení situace v rodině, přičemž není důležité, jakým způsobem je tohoto dobra dosahováno. Není však přípustné myslet si, že je dovoleno naprosto vše. Sociální pracovník musí vždy jednat v rámci zákona a nesmí konat to, co je ze své podstaty špatné. Každý pracovník by měl mít vypěstované dobré svědomí, které zajistí, že bude jednat legitimně. To, že tak činí je samotného činí hodnotnějším, neboť bude dosahovat žádoucích čností, které jsou projevem duchovního blaha. Sociální pracovník dobrou prací přispívá k blahu svému i blahu společnosti.

V případě nutnosti intervence a zásahu do rodiny je důležité posuzovat každou rodinnou situaci striktně individuálně. Pracovník v rodině pravděpodobně pozná, kde je hranice pro jeho práci, jelikož z emočního i racionálního hlediska je schopen nahlédnout, jakým způsobem rodina funguje a co jí k nápravě chybí. Pokud by došlo k situaci, kdy by byla potřeba do rodiny zasáhnout způsobem, který by mohl být vnímán jako neadekvátní, je třeba vyhodnotit, jakého blaha bude díky tomu dosaženo a kolik bolesti bude způsobeno. Jednání pracovníka by mělo být zaměřeno tak, aby došlo k eliminaci bolesti, tedy k co nejmenšímu upření práv všech členů rodiny.

Při ustanovení soudního dohledu, v případech, kdy není jasně specifikováno, co je dohledem myšleno, by měl pracovník postupovat tak, aby zajistil kýžený cíl působení. Do rodiny tudíž zasahuje stejným způsobem. Pokud by mu bylo jasně řečeno, jakým způsobem tak má činit, jistě by taková pravidla dodržoval, pokud by situace nevyžadovala jinak. Porušení pravidel je z utilitaristického hlediska možné pouze v případě, že jejich porušení přinese větší dobro než jejich dodržení. Odpovědnost by měl mít pracovník SPOD stejně, jako soud, protože vykonávají dohled v součinnosti.

Ohledně odmítání ukládání dohledu ve správním řízení lze tuto možnost pojmout dvěma způsoby. V první řadě lze situaci nahlédnout tak, že více dobra pro více lidí dosáhneme samotnou prací v rodině a samotné „papírování“ není předmětem působení sociálního pracovníka v rodině. Dalo by se říci, že upřednostňování soudního dohledu je vesměs logické, obzvlášť, pokud jej praxe vyžaduje. Na druhou stranu se ale lze domnívat, že pracovník dosáhne vlastního vyššího duchovního blaha, pokud ustanoví dohled ve správním řízení, neboť se podvolí povinnosti, čímž pěstuje poslušnost. Správním řízením navíc zajišťuje klientům další práva, která nejsou během sociální práce hlavním předmětem působení, jako např. právo na spravedlivý proces, právo na rychlost řízení, právo dítěte na participaci při rozhodování atd. V případě ustanovení dohledu ve správním řízení může být dosaženo většího dobra z hlediska dosahování více práv, než kolik jich může být dosaženo bez tohoto řízení. Z kvalitativního hlediska je však diskutabilní, zda nepříjemnosti správním řízení nepřináší více bolesti než zachování práva na rychlý proces.

Oblast vztahovosti mezi klientem a sociálním pracovníkem také přináší novou rovinu při rozhodování, zda bude lepší zachovat vztah s klientem nebo zaručit práva, která zákon garantuje. Proto je individualizace důležitá, neboť samotné vyhodnocování případů může být v různých rodinách naprosto odlišné.

Zda zákon považoval psychologický efekt na klienty při soudním stání jako hrozbu není zřejmé a není v tomto okamžiku nutné to zjišťovat. Důležité je, že není důvod to nezkusit. Každá rodina funguje jinak a pokud sociální pracovník uzná, že není pro rodinu dostatečnou autoritou, ale soud jí je, podá spíše podnět pro ustanovení dohledu soudu, než aby jej stanovil sám ve správním řízení. Jednoduše je nutné zaměřit se na danou situaci a vyhodnotit ji tak, aby bylo dosaženo nejvyššího možného dobra, kterého chce pracovník dosáhnout.

Etika péče přistupuje ke klientovi jako k partnerovi. V rodině pracovník působí tak, že s členy rodiny navazuje vztahy a pečuje o to, aby vnímali svou odpovědnost a oblasti, ve kterých potřebují pomoc. Sociální pracovník takto navazuje vztah nejen s dítětem jako svým klientem, ale i s jeho rodiči, případně dalšími osobami v jejich bydlišti, které výrazným způsobem ovlivňují výchovu dítěte. Při hovorech o vztazích, emocích a podpoře pak sociální pracovník může rozpoznávat, kde se vyskytují rizikové oblasti péče a může tak nastavit konkrétní pomoc.

Opatření formou dohledu musí být v první řadě klientům dostatečně vysvětleno, je třeba neustále vést rodiče i děti k tomu, aby chápali situaci a rozuměli tomu, co mají dělat pro to, aby se situace změnila. Zakazovat nebo přikazovat něco konkrétního není na místě, neboť by tím byl narušen vztah mezi pracovníkem a klientem. Spolupráce je postavena na vzájemnosti a klienti jsou vedeni a podporováni v odpovědnosti za své děti i v rámci společnosti, aby jednali klidně, umírněně a s péčí.

Při zásahu do rodiny jedná pracovník vždy přiměřeně k situaci, nikdy se nesmí jednat o zasahování do rozhodování. Sociální pracovník má podporující funkci, kdy je zde jako pomoc, která je poskytována v takové míře, aby rodina mohla fungovat sama. Problémy, které rodina řeší, nesmí být násilně zjišťovány, ale zároveň nesmí být ignorovány. Pokud rodina žádá o pomoc v jakékoli oblasti, měl by pracovník pomoc poskytnout, nebo přinejmenším rodinu odkázat na kompetentnější osobu, není-li schopen pomoc zajistit sám. Neposkytnutí pomoci a ignorování tohoto požadavku je v etice péče považováno za zlo.

Pokud soud dospěje k názoru, že je třeba v rodině ustanovit soudní dohled, měl by také specifikovat, jak takový dohled má vypadat. Zejména tehdy, kdy je k jeho ustanovení přistoupeno při vnímání nedostatečnosti práce ze strany orgánu SPOD. Jestliže je soudní dohled nařízen na podnět orgánu SPOD, lze předpokládat, že tato varianta vznikla jako soulad názorů pracovníka s klienty. I v takovém případě by ale měl soud jasně stanovit, co od náplně pracovníků čeká. Vedení rodičů k uplatňování svých práv a výkonu svých zákonných povinností je náplní práce pracovníků orgánu SPOD. Existuje-li potřeba zajišťovat jinou formou dohled, měl by to soud přesně specifikovat.

Vztah mezi pracovníkem a klientem je základním kamenem etiky péče. Veškerý postup sociální práce je zacílen na rozvíjení tohoto vztahu, navazování důvěry a udržování tohoto vztahu jako primárního. Ze vztahu a důvěry může pracovník načerpat informace, které mu pomohou vybrat jednotlivé metody sociální práce, jak v rodině pracovat, pomohou mu pochopit rodinnou situaci a pomoci rodině v nápravě jejího přístupu tak, aby byla zachována veškerá práva všech, kdo v rodině žijí. Pokud by mělo správní řízení o stanovení dohledu nad výchovou dítěte tento vztah narušit, je silně nežádoucí. Pak je zcela v pořádku, že tento krok SPOD neučiní a nemůže také být považován za nečinnost.

Pokud by však naopak bylo uložení dohledu v rodině efektivní a rodina by ho vnímala jako přínos, bylo by neetické k takovému kroku nepřistoupit. Každá rodina funguje jinak, a naopak by rodině mohlo vyhovovat, že pracovník, na kterého jsou již navázáni, bude pomáhat řešit konkrétní úkoly a zároveň dohledem zaštití práci, kterou v rodině vykoná. Tak mohou vznikat pozitivní dopady na obou stranách.

Co se týče psychologické roviny při ustanovení dohledu, je možné, že někteří na hrozbu soudu zareagují. Toto je ale na pracovníkovi, aby takovou věc rozeznal. Pokud má dojem, že není pro rodinu dostatečnou autoritou pro to, aby dohled vykonával sám, měl by se obrátit na soud, neboť jiný nástroj pro pomoc v rodině již nemá.

Přirozený zákon označuje za základní dobro naplnění vlastního potenciálu, účelu, ke kterému je stvořen. Jednání, které člověk učiní, není zaměřeno jen na cíl jednání, ale i na pohnutky, které k němu vedou. Záleží na tom, z jakého důvodu člověk tak činí a záleží i na tom, čeho svým jednáním dosahuje.

Sociální pracovník podle Přirozeného zákona proto přistupuje ke každému klientovi jako k člověku, který potřebuje naplnit vlastní potenciál, což se mu nedaří. Poskytuje mu proto pomoc, aby tak budoval spravedlivou společnost. Pracovník SPOD se

zaměřuje nejen na dítě, ale i na jeho rodiče, neboť jsou to lidé, kteří významným způsobem ovlivňují jeho výchovu. Stejně tak by měl přistupovat i k ostatním osobám v domácnosti, které mají na výchovu dítěte vliv. Přátelství a potřeba komunity je základním dobrem, kterého chce člověk dosahovat.

Dohled jako nástroj ke zlepšení výchovy dítěte lze pojmut tak, že je třeba rodinu vést k naplňování potřeb, které vedou k naplnění potenciálu, všem svým členům. Základním dobrem jsou individualistické hodnoty, které však nesmí být naplňovány na úkor druhých. Rodina je proto směřována tak, aby sobecké pohnutky každého jedince neomezovaly dobro ostatních členů rodiny. Vedení je zaměřeno také na pojem spravedlnosti, klienti jsou vedeni k ohledu na druhé, k plnění svých povinností a je apelováno na úměrnost.

Intenzita zásahu do rodiny je na posouzení pracovníka, který jedná podle svého svědomí a vědomí. K práci přistupuje individuálně a vyhodnocuje situaci v rodině s ohledem na důsledky, ke kterým jeho jednání vede. Pracovník by měl sám rozeznat, zda je intenzita jeho práce dostatečná a nehraničí s překračováním jeho pravomocí. I pracovník jedná tak, aby naplňoval svůj potenciál. Pokud pracovník věří, že byl stvořen k tomu, aby vykonával tuto práci, jedná na základě čistých pohnutek a snaží se o poznání toho, co je dobré, svůj potenciál tak naplňuje.

Je-li soudní dohled ukládán pro konkrétní činy v rodině, mělo by být zároveň specifikováno, jakým způsobem soud chce, aby jim bylo zamezeno, nebo aby bylo žádoucí jednání vyvoláno. Pokud tak soud neučiní, je na pracovníkovi, jaký způsob práce zvolí. Jeho přístup je individualistický, snaží se rozpoznat, jak rodina funguje a co potřebuje. Podle toho pak v rodině působí. Sociální pracovník je odpovědný za průběh jeho intervence, kdy se snaží dosáhnout potřebného cíle. Není však odpovědný za cíl samotný, neboť jedná v rámci svého svědomí na základě dobrých pohnutek. Nemůže ovlivnit způsob vnímání svých klientů a nemůže je donutit konat jinak, než jak sami věří, že by konat měli.

Při rozhodování, zda ustanovit dohled ve správním řízení, nebo podat podnět soudu, hraje významnou roli etický záměr, z jakých pohnutek se k jednotlivým alternativám přistupuje. V pojmu spravedlnosti přirozený zákon říká, že je třeba brát ohled na druhého, plnit svou povinnost a ctít rovnost. Všechny pohnutky postavené na sobeckých potřebách, které nezahrnují tyto tři hodnoty, jsou nečisté. Stejně tak nečistý a neetický bude i výsledek rozhodování. Naopak, pokud pohnutky vedou ke spravedlivému úsudku, nemůže se jednat o pochybení, pokud je situace vyhodnocována na základě eticky čistých důvodů.

Psychologická rovina má jistě v životě své místo. Každé jednání na lidi nějakým způsobem působí, přičemž intenzita vlivu je dána povahou člověka a dalšími okolnostmi, které ho ovlivňují. Nelze se domnívat, že všichni lidé mají stejný přístup k životu. Nicméně tento argument je relevantní u určité skupiny lidí, která inklinuje k potřebě být pod dohledem větší autority, což ji motivuje ke změně svého chování. Nelze autoritativní hrozbu zobecnit, ale je možné ji použít tam, kde je to individuálně vyhodnoceno.

3.2. Dohled jako kontrola

Při stanovení dohledu nad výchovou dítěte má sociální pracovník povinnost sledovat, zda toto opatření plní svůj účel. Kontrola není primárním cílem dohledu, ale je jeho součástí, aby dohled nebyl v rodině ustanoven příliš dlouho a nejednalo se o narušování integrity rodiny. Zároveň je sledováno, zda se vlivem opatření situace v rodině nezhoršuje, a tudíž nevznikne potřeba využít dalších možností, které zákon pro řešení situace v rodině nabízí.

Co je dobrem, kterého chce kontrola rodiny dosahovat? Na co má být jednání pracovníka zaměřeno a v jakých mezích by měl jednat, aby kontrola byla efektivní?

Nemá ale kontrola vliv i na samotné jednání členů rodiny? Orgán SPOD má sice působit na rodinu, poskytovat poradenství, ale může skutečně ovlivnit, zda rodinní příslušníci uposlechnou rad pracovníků? Jaká je autorita pracovníka, jestliže v rodině působí jako pomocná ruka a poradce?

Do jaké míry má být kontrola v rodině aktivní? Je to nástroj pro vyčkávání, až se v rodině stane něco, co výrazným způsobem naruší morální vývoj dětí, a to tak, že jde o výchovu dítěte v modelu oběti či agresora? Kde je naopak hranice pro přílišnou kontrolu, kdy sociální pracovník nařizuje členům rodiny konkrétní úkony, které ve fázi kontroly striktně vyžaduje?

V případě, kdy sociální pracovník přistoupí k podání podnětu soudu k ustanovení soudního dohledu namísto vlastního zahájení řízení o uložení opatření, jedná se o alibistické zbavování se odpovědnosti za provádění kontroly v rodině?

Deontologie se zaměřuje na povinnosti. Povinnost velí zajišťovat dítěti formou dohledu řádnou výchovu. Kontrola zde pak plní funkci sledování, zda je dítěti tohoto práva dopřáváno. Základním dobrem, které je sledováno, je blaho dítěte, jeho naplnění veškerých potřeb a požívání všech zákonných práv.

Kontrola by měla být doplňkem pomoci v růstu k zodpovědnosti klientů. Monitorování situace v rodině vede k poznání vnitřního chodu domácnosti, k poznání vztahů a charakterů osob a napomůže pracovníkovi poskytnout poradenství v oblastech, které jsou pro rodinu rizikové. Tato povinnost vychází stejně jako poskytnutí pomoci ze zákona, kdy je nezbytně nutné, aby pozorování a vyhodnocování bylo součástí procesu. Bez něho by poradenství bylo nedostatečné a byla by zde opět zvýrazněna emoční rovina při rozhodování pracovníka, která je nežádoucí.

Samotné působení pracovníka na rodinu nezahrnuje následky, které vlivem tohoto působení vzniknou. Není proto odpovědností pracovníka, zda klienti přijmou jeho doporučení a budou se jím řídit. Pracovník nemá povinnost donutit klienty za každé okolnosti ke konkrétnímu jednání. Jeho povinností je poskytnout jim pomoc a kontrolovat, jakým způsobem klienti jednájí.

Autorita sociálního pracovníka vyplývá ze zákona, který ukládá povinnost ochraňovat nejlepší zájem dítěte. Pracovník SPOD nemá být přítel, který se pokouší pomoci v nouzi svému známému, ale má to být zástupce státu, který ochraňuje děti, kterým jsou upírána nějaká práva. Z tohoto postoje je jasné, jakým způsobem by měl pracovník navazovat svůj vztah s klienty. Vždy by měl mít na mysli, že nejenže pomáhá, ale je také garantem nejlepšího zájmu dítěte.

Ze zákona není zřejmé, kdy má pracovník zasáhnout do chodu rodiny. Toto je zcela na posouzení pracovníka. Ono čekání na to, až se v rodině něco stane je hraničním okamžikem, do kterého zákon nevnímá nečinnost pracovníka jako pochybení. Nelze však předpokládat, že zákon toto čekání vyžaduje. Vzniká zde prostor pro aktivní vedení klientů a snaha pracovníka udržet bezpečné prostředí pro dítě v rámci rodiny.

Důsledky, které nastávají při zachovávání dohledu namísto odebrání dítěte z rodiny, nejsou předmětem deontologického přístupu. Pro Kanta je důležité, že pracovník jedná dle litery zákona podle svého nejlepšího svědomí.

Zákon umožňuje orgánu SPOD reagovat na rodinné problémy formou restrikcí pouze ve vybraných okolnostech a způsoby, které jsou zákonem jasně vyjmenovány. Není proto na místě, aby byly v rámci dohledu pracovníkem uplatňovány zákazy a příkazy konkrétního jednání při řešení problémů. To je jednání, které pracovníkovi nepřísluší a je spíše emoční. Sociální práce by měla vycházet z podpory v nesení vlastní odpovědnosti.

Stejně tak je ale pracovník povinen nést odpovědnost za své jednání. Pokud pracovník uzná, že je nutné v rodině ustanovit dohled, neměl by se zbavovat této odpovědnosti a přenechávat rozhodnutí soudu. Zákon upřednostňuje dohled stanovený orgánem SPOD, a proto by měl bez ohledu na vlastní emoce a náklonnosti pracovník postupovat takto a nikoli navrhnout soudní dohled.

Soudní dohled skoro až postrádá z deontologického hlediska smysl. Ve chvíli, kdy je rodina řešena v rámci SPOD, měl by to být právě orgán SPOD, který toto opatření ustanoví, nikoli soud. Lze předpokládat, že v případě dodržení tohoto pravidla by nebylo nutné ustanovovat soudní dohled vůbec. Zejména z toho důvodu, že náplň práce pracovníků SPOD je stejná, takže nedochází k narušení žádného práva ani zákonných povinností. Zákon navíc upřednostňuje toto řešení ze strany SPOD, z čehož vyplývá, že zde soud jedná nemorálně, pokud ustanoví dohled nad rodinou, která je v péči orgánu SPOD. A nakonec je vyvrácen i argument alibismu, neboť zákon vesměs neumožňuje pracovníkovi dohled neuložit, jestliže jej považuje za důvodný.

Millův utilitarismus je postaven na cíli jednání, kdy však za morálně lepší cíl je pro něho duchovní blaho člověka. Při pohledu z tohoto úhlu na problematiku kontroly lze vyvodit, že sociální pracovník má ze zákona danou povinnost kontrolovat rodiny v rámci dohledu a jeho plněním si zajistí vlastní duchovní růst.

Dobro, kterého chce dosáhnout, je náprava rodinných poměrů natolik, aby mohl být dohled zrušen a práce s rodinou ukončena. Jednání pracovníka by mělo být nejen striktně kontrolní, ale mělo by také upozorňovat rodiče na jejich nedostatky a snažit se je vést tak, aby se o nápravu svých poměrů skutečně snažili. Do tohoto cíle zahrne sebe, klienty i celou společnost.

Emoční působení pracovníka na členy rodiny by mělo být také součástí procesu práce v rodině, neboť pracovník sám může nejlépe vyhodnotit, jaký způsob kontroly rodině vyhovuje a může se tomu přizpůsobit. Neuposlechnutí rad pracovníka mu může napovědět, že musí k rodině přistupovat jiným způsobem, aby dosáhl svého cíle. Autorita pracovníka by zde měla vycházet z jeho postavení úřadu, případně jako „prodloužené ruky“ soudu. Pokud pracovník nemá dostatečnou autoritu v rámci kontroly, měl by s rodinou začít komunikovat takovým způsobem, aby změnil jejich postoj nebo je přesvědčil k určitému jednání jiným způsobem. Pokud i tak ale není pracovník úspěšný, měl by v rodině zasáhnout výraznějším opatřením, než je dohled, a to zejména proto, že pro společnost bude toto řešení přínosnější, než pokud by nekonal nic.

Aktivita pracovníka v rodině je velmi individuální, měla by se přizpůsobit chodu rodiny a měla by působit na klienty, aby jednali jinak, než jak jsou zvyklí. Vyčkávaní na nějaké jednání není v zájmu nikoho. Sociální pracovník tak narušuje i vlastní blaho tím, že nekoná nic pro naplnění své povinnosti ochránit dítě. Pokud je situace v rodině taková, že reálným způsobem hrozí upření nějakého práva dítěti, měl by pracovník

vyhodnotit, jaký zásah do rodiny bude dostatečným řešením a zároveň přinese méně bolesti než upření práva, které hrozí.

Přílišná kontrola naopak může být také kontraproduktivní z toho hlediska, že začne vytvářet prostor pro negativní pocity klientů, kteří nebudou mít pocit naplnění vlastní odpovědnosti. Je důležité pohlížet na to tak, že i rodiče, kteří se dopustili nějaké chyby, mají svá práva, která by měla být naplňována a nelze jim je dlouhodobě upírat na úkor dítěte. Stejně tak je tomu i naopak. Dítě má sice přednost před rodičem, neboť rodič je vázán rodičovskou odpovědností, ale naplnění jednoho méně cenného práva dítěte při upření několika významných práv rodičů nemůže být etické, neboť neodpovídá utilitaristickému kalkulu.

Podnět na ustanovení soudního dohledu nemusí být vždy projevem alibismu. Pracovník vyhodnocuje situaci v rodině a dle toho se rozhoduje, přičemž má na mysli vždy cíl, o který usiluje. Lze se domnívat, že při vyhodnocování pracovník uvažuje dopředu. Rodinu zná a vnímá, že jeho autorita je pro rodinu nedostatečná, a tudíž raději podá podnět k soudnímu dohledu. Nebo naopak vnímá, že správním řízením by se s ohledem na jeho klienty minulo účinkem a nepřispělo by tak k dosažení cíle. Další možností může být taková situace, ve které je zcela zřejmé, že dojde k odebrání dítěte z rodiny. Na základě zkušenosti však může pracovník vyhodnotit, že bez soudního dohledu nebude jeho návrhu na umístění dítěte mimo rodinu vyhověno, a proto tento podnět podá.

V případě, že by se jednalo o alibistické zbavení se zodpovědnosti, lze se domnívat, že nejde o etické jednání. Utilitarista usiluje o své blaho, které mu přináší naplnění z dobře odvedené práce, která je postavena na povinnosti a odpovědnosti.

Kontrola rodiny ve striktním slova smyslu je z hlediska etiky péče nežádoucí. Je to zejména proto, že narušuje vztah, který pracovník v rodině s jejími členy navázal. Může dojít k narušení důvěry a tím i ztrátě vztahu. Práce v rodině je pak neefektivní a o to těžší. Jistá míra kontroly je zde ale žádoucí z hlediska budování důvěry, kdy je klientovi vysvětlováno, že kontrola nemá mít efekt hrozby, ale pozitivní motivace a pochvaly za jeho snažení.

Jednání pracovníka cílí na vztah s klienty. Snaží se neztratit své spojení s nimi, aby si stále rozuměli a byl schopen poskytnout potřebnou pomoc. Kontrola má pak význam v oblasti podpory a motivace k dalšímu jednání klientů, které povede k nápravě. Rodina je tak vedena pozitivním způsobem k napravení svých poměrů.

Vliv pracovníka na rodinu je zřetelný, neboť se jedná o vztahovost a komunikaci. Při poskytování poradenství se pracovník snaží komunikovat tak, aby mu klienti vždy rozuměli a dobře chápali, co jim říká. Pokud však neuposlechnou jeho rad, není za to zodpovědný. Každý z klientů je svéprávný a má svůj rozum. Pokud situaci vyhodnotí jinak než sociální pracovník, nelze jeho svobodu omezovat tak, že mu bude něco striktně přikazováno nebo zakazováno. Sociální pracovník má funkci pomoci a podpory, z čehož plyne také jeho autorita. Klient by neměl mít důvod nedůvěřovat úsudku pracovníka, naopak by měla být vybudována důvěra, která napomůže pracovníkovi zajistit nejlepší zájem dítěte.

Pokud je kontrola vnímána jen jako vyčkávání, není uchopena správně. Kontrola má vést k lepší organizaci, má podporovat klienty v tom, aby konali tak, jak v rámci nastavených pravidel mají. Vyčkávání proto není vhodným označením toho, jak práce v rodině působí. Pokud se v rodině dějí věci, které mohou děti výrazným způsobem ohrožovat na jejich morálním vývoji a výchově, je třeba působit na rodiče tak, aby takovému jednání zamezili. Jsou to oni, kdo jsou zodpovědní za výchovu svých dětí.

Pokud ale sami rodiče nejsou schopni tuto odpovědnost naplňovat a zákon to pak vyžaduje, musí orgán SPOD přistoupit k užití jiné formy opatření, než je dohled.

Nemůže být řeč o alibismu, jeli podán podnět pracovníkem SPOD na uložení dohledu v rodině, ve které působí a je mu známo, že dohled ve správním řízení by se minul účinkem. Zákon umožňuje využít toto opatření, nicméně jej ale nenařizuje. Není nutné přistupovat k ustanovení dohledu ve chvíli, kdy se s ohledem na vztah mezi klientem a pracovníkem tento jeví jako neúčinný. Nejde o zbavení se odpovědnosti, ale o kvalitní vyhodnocení situace a přistoupení k takovému řešení, které pomůže v rodině zlepšit životní situaci.

Přirozený zákon nabádá k naplňování vlastního potenciálu v rámci zákona. Kontrola je součástí náplně práce orgánu SPOD. Je proto nezbytné, aby měla ve vztahu ke klientovi své místo. Dobro, kterého je třeba dosahovat, je nejen pomoc rodině, ale také kontrola toho, že pomoc funguje. Nejde jen o kontrolu toho, jak jedná členové rodiny, ale také kontrola toho, jaký dopad má pomoc v rámci dohledu.

Efektivní kontrola vychází z autority, kterou má pracovník jako zástupce státu. Měl by vnímat vlastní postavení vůči rodině, zároveň se však nestavět nad své klienty. Působení pracovníka se zaměřuje na poradenství v oblastech, které klientům unikají nebo v nich jedná ze sobeckých pohnutek. Pomáhá jim zjistit, jaký je jejich potenciál, a snaží se jim pomoci v tom, aby našli svůj účel. Kontrola pak funguje jako revize toho, nač přišli a zda jeho působení vede ke skutečné nápravě poměrů v rodině.

Vliv pracovníka na klienty je individuální. Není však jeho odpovědností, pokud rodina nezačne s jeho pomocí fungovat jinak nebo neodstraní nedostatky, které v rodině způsobují problémy. Pracovník jedná z eticky čistých pohnutek a snaží se o nápravu rodiny tak, aby naplňovat svůj potenciál. Není zodpovědný za to, zda tak činí i klienti.

Autorita pracovníka vychází z jeho postavení. I tak ale může být vnímán klientem jako přítel nebo naopak jako narušitel. To způsobuje svá úskalí sociální práce a v nich musí pracovník jednat tak, aby nejednal na úkor klienta.

Aktivita kontroly a doba jejího provádění je na posouzení pracovníka, neboť zákon nestanovuje žádné lhůty. Pokud je pracovník přesvědčen, že situace v rodině je napravená a je vhodné ukončit intervenci v rodině, neboť může být již nežádoucí, měl by se rozhodnout dohled ukončit. Opět je důležité, jaké pohnutky k tomuto jednání vedou. Uspíšení ukončení spolupráce s rodinou nemusí vždy vést k pozitivnímu cíli.

V oblasti případů, kdy jde o narušování morálního vývoje dětí, by měl i zde pracovník vyhodnocovat, co je důležitější a koho se snaží chránit. Klientem pracovníka je v první řadě dítě. Pokud je ohroženo výrazným způsobem na svých konkrétních právech, měl by pracovník v rámci zákona a svého svědomí jednat tak, aby dítě ochránil. Stejně tak může mít negativní vliv i přílišná kontrola, která může klienty demotivovat. Striktní vyžadování určitých úkonů má své místo pouze v takových případech, kdy je klient na takové jednání nastaven a do jisté míry jej vyžaduje. Jeho použití ale nemá vycházet ze vzteku, únavy nebo nedočkavosti pracovníka, ale z důvodů, které jsou eticky čisté – vycházející z potřeb klienta.

I v případě obvinění z alibismu je důležité upozornit na to, z jakých pohnutek rozhodnutí nepřistoupit k vlastnímu zahájení řízení vychází. Zbavování se odpovědnosti je eticky nečisté a tedy nepřijatelné. Jde-li ale o zájem klienta, může být takové řešení morálně správné.

3.3. Dohled jako důkaz

Pracovníci SPOD mají povinnost využít všech dostupných opatření před tím, než přistoupí k odebrání dítěte z rodiny. V rámci kontroly musí zhodnotit, jakou informaci aktuální situace v rodině představuje. Sociální pracovník musí v mezích zákona uchopit situaci, jak na něho působí a jak se mu jeví, a odhadnout, jaký je pravděpodobný následující vývoj situace. Toto vyhodnocení je nezbytnou součástí rozhodování při práci s rodinami. Při vyhodnocování situace může pracovník rozhodovat i na základě legitimního očekávání. Táže se, zda by většina dětí podobného věku v tomto státě a s ohledem na kulturu a povahu Čechů vnímala danou situaci jako přijatelnou. Je ale jednání členů rodiny, jež se vymyká legitimnímu očekávání, důkazem toho, že rodina není funkční? Je považováno za nečinnost orgánu SPOD, pokud v rodině „nezasáhne“?

Pokud je po uložení dohledu situace v rodině stabilní, byla eliminována veškerá rizika, která způsobovala ohrožení práv dítěte, jak dlouho je třeba takovou rodinu sledovat, aby mohl být průběh dohledu považován za důkaz, že dítě již není ohrožené?

Naopak, pokud dojde ke zhoršení situace v rodině, kdy je zřejmé, že dohled neplní svůj účel, lze hovořit o důkazu o neschopnosti rodiny? Jak dlouho by měla být tato „šance“ formou dohledu poskytována?

V případech, kdy se situace v rodině nezlepšuje, ale zároveň se nezhoršuje, a to díky pomocné a kontrolní funkci dohledu, je toto argument pro odebrání dítěte z rodiny?

Dá se brát v úvahu argument, že pokud orgán SPOD v rodině dostatečně nepůsobí, vyrůstají další generace lidí, kteří se svým jednáním vymykají představám legitimního očekávání? (pro účely této práce bude hovořeno o těchto lidech jako o nepřizpůsobivých, neboť se jedná o termín, který vystihuje podstatu jednání, na které se tato konkrétní otázka zaměřuje). Je na místě dělit lidi podle jejich přizpůsobivosti a snažit se napravit poměry, ve kterých žijí?

To, že pracovníci v rodině aktivně pomáhají a radí však také nepodmiňuje ochotu rodičů nebo dětí se těmito radami a pomocí řídit. Je ale nečinnost rodičů důkazem toho, že dítě nemůže setrvat v rodině? Jakou roli zde hrají důvody nespolupráce? Zaměřuje se na ně někdo?

Co je cílem zákona při ustanovování dohledu? Jde o aktivní práci v rodině nebo o dokumenty, které pracovník vyhotovuje? Znamená to, že není-li nad rodinou stanoven dohled, ale v rodině je poskytováno poradenství, aktivní pomoc v konkrétních problémech a orgán SPOD spolupracuje s orgány, které působí na děti, ale práce pracovníků není písemně zaštitěná názvem Dohled, není zároveň použitelná jako argument pro další opatření?

V oblasti legitimního očekávání a vyhodnocování, zda je zásah do rodiny nezbytný by deontolog rozhodoval na základě zákonem uložené povinnosti podle svého svědomí. Svědomí jako transcendence garantuje správnost jednání pracovníka. Vyhodnocení situace se zaměřuje vždy na klienta, jímž je nezletilé dítě. Vymykají-li se poměry rodiny tomu, co stanovuje zákon, pak by měl orgán SPOD konat tak, aby v rodině došlo k nápravě. Co je ale mimo zákon je emoční a nepřisluší pracovníkovi k posuzování ani k ovlivňování.

Zákon nestanovuje žádné lhůty, po které má být dohled plněn a sledován. Předpokládá, že pracovník, který ve správním řízení dohled nařídil a sleduje jeho vývoj, pozná, kdy dojde k nápravě poměrů v rodině. V zákonu se hovoří o odůvodňování, kdy je v případě každého rozhodnutí nutné odůvodňovat takovým způsobem, aby nebylo pochyb o tom, že je situace taková, jak ji pracovník vyhodnotil.

Odpovědnost pracovníka za rozhodování v rámci rušení dohledu nebo přistupování k jiným opatřením je zakotvena v pohnutkách, které ho k tomu vedou. Zákon předpokládá, že sociální pracovník jedná výhradně v zájmu svého klienta a koná pro zajištění jeho blaha. Z toho důvodu je legitimní ponechat zrušení dohledu nebo využití jiného opatření na pracovníkovi, který s rodinou pracuje. Jeho pohnutky jsou zde důkazem. Úkolem členů rodiny je v rámci dohledu přesvědčit pracovníka, že jejich jednání je z dlouhodobého hlediska stabilní a že jsou schopni takto jednat i bez jeho kontroly.

Nečinnost rodičů, neschopnost přijmout odpovědnost a nehledání nových podnětů k nápravě situace je jistě dostatečným důvodem pro to, aby pracovník přistoupil k dalším opatřením, jež budou odpovídat situaci. Zájem dítěte je postaven nad zájem rodičů. Nehledě na to, že v zájmu rodičů by měl být především zájem dítěte. Pohnutky rodičů vedoucí k odmítání odpovědnosti a nevytváření žádné snahy o nápravu poměrů lze považovat za pohnutky sobecké, které nehledí na blaho dítěte, ale na své. Rodič má dítě chránit a má o něho pečovat. Cokoli, co rodič koná bez tohoto podstatného smyslu, nemůže být považováno za morálně přípustné. Důvody nespolupráce rodičů proto ve věci ochrany dítěte nehrají roli. Rodič má povinnost, kterou ze sobeckých důvodů nevykonává.

Ve chvíli, kdy je situace v rodině neměnná a dohled zde neplní účel, ale zároveň nedochází ke zhoršování situace v rodině, je opět na posouzení pracovníka, co ho k tomuto vyhodnocení vede. Sociální pracovník by měl využívat všechny dostupné nástroje tak, aby poznal vnitřní fungování rodiny. Ne vždy je to ale možné. Nelze však argumentovat tím, že situace se nezměnila a je třeba proto odebrat dítěte z rodiny. Zákon toto nestanovuje. Pracovník má odůvodnit, proč si myslí, že dítě by v rodině nemělo zůstat. Z jakého důvodu je třeba upřít dítěti právo na péči svých rodičů, na vlastní identitu v rámci rodinné komunity? Pokud není ohroženo právo dítěte, není možné stagnaci rodiny považovat za důkaz nefunkčnosti.

Generace, které vyrůstají jako nepřizpůsobiví po vzoru svých rodičů, nejsou tak snadno ovlivnitelné pouze vlivem práce orgánu SPOD. Pokud by tomu tak bylo, byl by tento orgán spásný. Nelze se však domnívat, že práce pracovníků vždy povede k nápravě lidí, kteří o nápravu nestojí. Takovým lidem nemá deontologie co nabídnout. Každý pracovník jedná v rámci své práce v mezích zákona a podle svého svědomí, odkazuje klienty na služby, které sám nemůže zajistit a vše, co následuje, není v jeho rukou.

Cílem dohledu je pomoci rodině tak, aby mohla zůstat úplná. Pomoci, aby dítě mohlo požívat všech svých práv, nejen některých. A pokud rodiče aktivně pracují na tom, aby své poměry napravili a jsou schopni komunikace a sebereflexe, je dohled ideálním řešením situace. Náplň práce pracovníka SPOD a náplň práce v rámci správně uloženém dohledu je sice téměř totožná, ale zákon hovoří jasně. Je-li potřeba v rodině použít tohoto opatření, pracovník jej použije. Emoce pracovníkovi snadno mohou napovědět, že ustanovování správním řízením může být zbytečně zdlouhavé, nepříjemné a jedná se také o „papírování“, které bývá pro pracovníky zatěžující. Z Kantova pohledu je však tato otázka zcela nemístná až neetická. Pokud je odpověď na otázku „je ohrožena řádná výchova dítěte?“ – ano, není pochyb o postupu pracovníka bez ohledu na jeho pohodlí, časové podmínky, pocity či míru byrokracie.

Pohledem utilitaristy je legitimní očekávání jasným pravidlem kalkulu. Sociální pracovník má usilovat o co největší dobro pro co největší počet lidí. Je důležité, aby vyhodnocování probíhalo i s upřením pohledu do budoucnosti, kdy by mělo být

kalkulováno se všemi možnými výsledky konkrétního řešení. Pracovník by pak měl zvolit takové řešení, které přinese nejvyšší dobro. To, že se rodina vymyká představám obecného názoru však nemusí zákonitě znamenat, že se jedná o lidi, kteří konají zlo. Při posuzování situace je třeba brát v úvahu následky, a pokud současné jednání členů rodiny nepřináší žádné utrpení, zásah do rodiny není v zájmu rodiny ani pracovníka. Orgán SPOD má povinnost zasáhnout v případě, že je upíráno nějakých práv dítěti, případně když je ohrožena společnost, např. jednáním nezletilého dítěte. Jeho nečinnost v případech, kdy jeho zásah není nutný, není třeba považovat za pochybení.

Cílem uložení dohledu je naplnění jeho účelu a zrušení dohledu. Pokud taková situace nastane, pracovník by měl na základě práce a svém vztahu s klienty rozpoznat, zda je situace natolik stabilní, že rodina dokáže fungovat bez jeho zásahu. Jistě je v zájmu všech, aby dohled neprobíhal déle, než je nezbytně nutné. Jakmile sociální pracovník nemá pochyb o tom, že situace v rodině je stabilní, měl by neprodleně dohled zrušit. Důvodem k tomu by mělo být zejména zamezení zatěžování orgánu SPOD prací, která již nepřináší žádné efektivní dobro. Případně se může jednat o zatěžování soudu, který musí situaci průběžně monitorovat. Je proto nejlepším řešením dohled zrušit.

V případě, že dochází ke zhoršování situace v oblasti výchovy nezletilého, musí pracovník vyhodnotit, jakým směrem se jednání zainteresovaných členů ubírá, jaká dobra a jaké strasti z jejich jednání vyplývá a které řešení situace přinese nejvyšší poměr dobra s ohledem na největší počet lidí. Utilitarista neustále vyhodnocuje, zda je dosahované dobro z kvalitativního hlediska dostatečné. Přistupuje k němu tak, aby bylo vždy více blaha nežli utrpení.

Stagnace situace v rodině může být vnímána pozitivně, neboť nedochází ke zhoršení a tím negativnímu ovlivňování dalších lidí. Pracovník opět zhodnocuje. Pokud by zásah do rodiny přinesl větší utrpení než dobro, jeho jednání není etické.

Z hlediska prospěšné společnosti by se měl orgán SPOD zaměřovat zejména na nepřizpůsobivé, aby ovlivnil dospívání těchto generací, které jednají podle vzoru svých rodičů. Každý jedinec, který vyrůstá bez jakéhokoli zásahu státu v závadném prostředí z logiky nemůže společnosti přispět s ničím, co by zlepšovalo její prosperitu. Z tohoto důvodu má smysl se na takové rodiny zaměřovat, hledat řešení a snažit se o nápravu takových rodin, což v konečném důsledku přinese větší dobro.

Nespolupráce rodičů s orgánem SPOD může signalizovat nejen negativní dopady jednání takových lidí na prospěšnost společnosti, ale také negativní dopady na klienta, kterým je nezletilé dítě. Sociální pracovník by se měl snažit jednat tak, aby jednání svých klientů ovlivnil. Lze-li však nespolutpráci použít jako důkaz toho, že dítě musí být z rodiny odebráno, je nedostatečným. Pokud je proti sobě postavena neschopnost rodiče komunikovat proti upření práva dítěti na péči svých rodičů, lze to vyhodnotit tak, že existují různé nástroje, jak s rodiči komunikovat, zatímco odebrání dítěte z rodiny přinese trvalé důsledky pro dítě. Nehledě na to, že umístění do jiné rodiny nebo do ústavního zařízení přináší státu vysoké náklady na výchovu dítěte. Sociální pracovník proto vyhodnocuje nejen dopady na rodinu, ale v rámci celé společnosti a snaží se konat tak, aby maximalizoval uplatnění všech práv. Důvody, které k takovému jednání rodiče vedou, by se proto měl snažit zjistit a pokusit se je odstranit.

Cílem při ustanovení dohledu je zachování všech práv dítěte, a tím i jeho setrvání v péči rodičů. Administrativní stránka věci hraje svou roli s takovou váhou, jaké dobro přináší. Lze se domnívat, že pokud nařízení dohledu ve správním řízení nepřinese žádné pozitivní aspekty, které by měly na rodinu nějaký efekt, nemá smysl jím zatěžovat sociálního pracovníka, který by se měl zaměřit spíše na aktivní práci v rodině, která může vyvolat konkrétní dobra. Cílem sociálního pracovníka by nemělo být vytvořit co

nejvíce dokumentů o tom, co dělá, ale měl by efektivně plánovat své jednání v rámci rodiny tak, aby dosahoval co největšího zlepšení situace.

Etika péče chápe každého klienta jako jedinečnou a neopakovatelnou bytost. Je zaměřena na to, čím může každý člověk přispět k tomu, aby se společnost měla lépe. Omezovat jeho jedinečnost ale není náplní práce, ani není žádoucí. Lze namítat, že legitimní očekávání se nemůže přirozeně změnit, pokud nebudou existovat případy, které je ruší. V oblastech, ve kterých se nejedná o ohrožení dítěte na životě, ale jedná se o životní styl, který není v souladu s českým právem, je třeba hledět na to, co přináší společnosti. Může jít o případy jako je svoboda rozhodnout se neočkovat své dítě, vzdělávání doma, osvojování dětí homosexuálními páry, apod. V tomto směru se smýšlení lidí nezmění, dokud tyto případy neproniknou do běžných záležitostí Česka. V případech, které se k orgánu SPOD dostanou, by se měla sociální práce zaměřit na to, aby neškodné odlišnosti nebyly utlačovány jen pro jejich výstřednost. Naopak by měla být podporována jedinečnost a ve vztahu a v komunikaci tak dojde k pochopení životního stylu, který může přinést pozitivum do života obou stran. Nečinnost v případě neuložení dohledu nemůže být proto považována za věcnou, neboť se nejedná o ohrožování dítěte.

Sociální pracovník, který s rodinou spolupracuje a vede ji k nápravě, k čemuž postupem doby došlo, je oprávněn zrušit dohled ve chvíli, že nemá důvodných pochyb o tom, že je to pro rodinu žádoucí. Doba, po kterou by měla intervence v rodině probíhat, by měla odpovídat nastavení vztahu mezi pracovníkem a rodinou. Téma by mělo být opakovaně otevíráno a diskutováno, aby okamžité ukončení práce nebylo pro rodinu šokem a ztrátou jistoty.

Při zhoršování situace v rodině je třeba hledat důvody, proč k tomu dochází. V komunikaci a nasloucháním je možné rizikové jednání vyhledat. Pokud se to nepodaří, rodina je příliš uzavřená a nekomunikuje, pak je třeba poskytnout rodině pomoc skrze organizace, které se zaměřují na terapie a mediace. Dohled by měl vyčerpat veškeré možnosti před tím, než bude přistoupeno k razantnějšímu opatření.

Nezhoršování situace v rodině může být také úspěchem. Zejména, pokud funkce dohledu plní svůj účel, kdy pracovník vyhodnotí, že nezhoršení je právě jeho vlivem. Zrušení dohledu či použití jej jako argumentu nefunkčnosti rodiny by mohlo vést ke ztrátě důvěry klientů. Každý člověk má svůj čas, jinak dlouho se rozhoduje nebo trvá, než přijme nějaká fakta. Je proto důležité přistupovat ke klientům individuálně a zaměřovat se na jejich potřeby.

Působení pracovníka má své limity. Označení „nepřízpůsobivý“ přináší automaticky negativní pohled. Dost často se však jedná o lidi, kteří vyrůstali v nedostatku finančních prostředků, vzdělání či jsou nějakým způsobem mentálně, psychicky nebo sociálně omezení. Není morální automaticky se nad takové povyšovat, neboť každý si zaslouží pomoc. Pomoc v těchto rodinách by měla být stejně intenzivní jako v každé jiné. Jinak by se dalo hovořit o nemorálním jednání, pokud by byla práce odbývaná, jen proto, aby se pracovník klienta zbavil. Není proto na místě, aby byli lidé sortováni a označováni jako nepřízpůsobiví. Cílem sociální práce je pomáhat všem bez rozdílu. Všichni vzájemně jsou zodpovědní za to, jaká společnost je v tomto státě, a jaká generace z ní vyroste.

Neochota rodičů spolupracovat může pramenit ze strachu, z neznalosti nebo z dalších aspektů, které mohou výrazným způsobem bránit rodičům pochopit vážnost situace. Je proto velmi důležité takové faktory hledat, vysvětlovat je nebo jim předcházet. Zaměřenost na důvody je velmi důležitá. Ochota pracovníka naslouchat

problémům klienta pak vede k vytvoření důvěry, k navázání se na pracovníka a změně postoje při řešení problémů.

Zákonným cílem dohledu je napravení rodiny, zajištění nejlepšího zájmu dítěte. Toho lze dosahovat skrze péči o dítě i o rodiče. Skrze vedení rodiče k jeho zodpovědnosti, vysvětlování pojmů a osvětlování oblastí, kterým nerozumí. Napravení vnímání lidí, kteří mají problémy a pomoc jim chopit se toho, potlačit strach a začít jednat ve svém zájmu, i v zájmu dítěte. Administrativa v tomto bodě nehraje žádnou roli. Je-li to však něco, co zákon vyžaduje, měl by pracovník ke správnému řízení přistoupit. Zákon to však nenařizuje. Používá jej jako možnost. Pokud pak soud uzná, že dohled je opatření, které by mohlo být pro rodinu prospěšné, může o něm sám rozhodnout.

Aktivitou, která je pro přirozený zákon stěžejní je odůvodňování. Legitimní očekávání je právní termín, který má uplatnění v odůvodnění rozhodnutí. Toto rozhodování ale musí probíhat v individuálním zaměření na dítě, aby byly naplňovány jeho potřeby. Povaha dětí se různí a je třeba hledat takové řešení, které bude dítěti vyhovovat. Ve většině případů užití tohoto argumentu je však aplikovatelné u dětí, které nejsou schopné vyjádřit svůj názor, nebo ho ještě nemají. Je proto nezbytné, aby tato argumentace vycházela ze svědomí a z eticky čistého záměru pracovníka. Nečinnost pracovníka by pak mohla být oprávněná ve chvíli, kdy neexistuje důvodných pochyb o tom, že je situace natolik vážná, že si žádá zásahu orgánu.

Sledování rodiny a délka dohledu se odvíjí od vztahu mezi pracovníkem a klientem a od postoje, který pracovník má vůči situaci v rodině. Je-li pracovník přesvědčen, že není důvod k trvání dohledu, zruší jej, aby nebyla nadále narušována integrita rodiny. Přístup pracovníka je individualistický, zaměřený na spravedlnost ve společnosti s ohledem na naplňování potenciálu klientů. Dojde-li k jeho naplnění, není důvod nadále setrvávat v rodině, neboť se může práce míjet účinkem nebo způsobovat negativní dopady na fungování rodiny.

V případě zhoršování situace v rodině je třeba myslet na to, že sociální pracovník má autoritativní postavení. Má pravomoc jednat v zájmu dítěte a může zakročit radikálním způsobem. Pokud rodiče nespolupracují a nechtějí změnit svůj přístup, musí pracovník jednat tak, aby naplnil účel své práce a ochránil nezletilé dítě. Dohled jako šance ke zlepšení poměrů v rodině má svůj význam, dokud v rodičích vzbuzuje nějaké změny v jednání. Jakmile ale pracovník vidí, že situace je horší než předtím, měl by rozhodně ochránit dítě razantnějším způsobem.

Při stagnaci situace v rodině je na místě posoudit, z jakého důvodu tomu tak je. Pokud se snažení členů rodiny neumenšilo, jen vlivem neschopnost nedošlo ke zlepšení, lze hovořit o tom, že dohled plní svůj účel, jelikož nedochází ke zhoršování situace v rodině. Snaha o zlepšení by však měla vycházet z působení pracovníka, který působí na rodinu efektivním způsobem tak, aby eliminoval negativní dopady na rodinu, zejména na dítě. Z hlediska tohoto přístupu lze hovořit o argumentu k odebrání ve chvíli, kdy rodiče nemění své jednání a situace je dlouhodobě stejně špatná. Pokud se pracovník domnívá, že dlouhodobý negativní vliv na dítě, který ohrožuje jeho mravní a řádnou výchovu, bude mít ve výsledku horší vliv na dítě než jeho odebrání a poskytnutí mu pomoci v rámci náhradní rodinné péče, pak je tento argument uplatnitelný. Odůvodnění však musí obsahovat veškeré aspekty postoje, které k tomuto rozhodnutí vedly. Pracovník se zaměřuje nejen na současnou situaci, ale na dopady na dítě v průběhu času a jakým způsobem bude jeho vývoj ovlivněn.

Ohledně nepřizpůsobivých je důležité posoudit, z jakého důvodu jsou nepřizpůsobiví a pokusit se jejich přístup změnit. Sociální pracovník má za úkol hledat a pomáhat takovým rodinám. Není však odpovědný za to, že některé rodiny jeho pomoc nechtějí. Může se zdát, že výchova nepřizpůsobivých je nežádoucí, ale v rámci nejlepšího zájmu dítěte má dítě právo na své rodiče, na prostředí jeho rodiny a na kulturu, která v rodině panuje. Pokud nejsou ohrožena žádná práva dítěte, nemůže být hovořeno o ovlivňování lidí, kteří chtějí žít „jinak“.

Pokud rodiče soustavně ohrožují výchovu svého dítěte, nebo jej nechají, aby svou výchovu ohrožovalo samo, je třeba zásahu orgánu SPOD. Zda lze hovořit o odebrání dítěte z rodiny je na posouzení konkrétní situace sociálním pracovníkem, který se v rodinné anamnéze orientuje a je schopen vyhodnotit, co práce v rodině přináší a čeho naopak nedosahuje. Pokud pracovník dostatečně odůvodňuje svá stanoviska tak, že není důvodných pochyb o tom, že navrhované řešení má racionální základ v mezích zákona, není nic, co by bylo možné mu vytýkat. Důvody, které vedou rodiče k nespolupracování se snaží pracovník rozklíčovat proto, aby mohl v rodině poskytnout cílenou a individuální pomoc. Ne vždy je ale v moci pracovníka důvody pro nespolupráci rodičů odstranit.

Cílem dohledu je řádná výchova dítěte, tedy ochrana jeho práva. Aktivní práce v rodině je nezbytná pro změnu poměrů v rodině. Administrativa je součástí povinností pracovníka, k čemuž by ten měl přistupovat zodpovědně a využívat zákonem stanovených postupů, pokud je to v zájmu dítěte. Pohnutky, které vedou pracovníka k tomu, že správní řízení nenařídí, by měly být eticky čisté, měly by být zaměřeny nejen na cíl, kterého chce toto jednání dosáhnout, ale i na důvody, které k tomuto rozhodnutí vedou.

Závěr

Sociální práce je náročná zejména v tom, že sleduje nepřívětivé osudy lidí. Zaměření orgánu sociálně-právní ochrany je o to složitější v tom, že se jedná o nezletilé děti. Působení v rámci sociální práce má vliv na klienty a jejich rodiny, na pracovníka i na celou společnost.

Při rozhodování pracovníků se střetávají tři roviny této práce. Rovina zákona, etický postoj pracovníka a emotivní rovina, ve které se v racionalitě střetává požadavek zákona, etická náležitost a smýšlení, na jehož základě pracovník jedná.

Zákon vymezuje prostor, ve kterém se sociální práce odehrává. V tomto prostoru pak vznikají dilematické otázky, na které neexistuje jednoznačná odpověď. Řešení těchto otázek však výrazným způsobem mění životy konkrétních osob. Odpovědnost, která z toho plyne, je pak na ramenou právě sociálních pracovníků. Konkrétní problematika, kterou jsem pro tuto práci vybrala, se zabývá ustanovením dohledu nad výchovou nezletilých dětí. Dohled však nemá v zákoně svou jasnou definici, a tudíž je jeho výkon v praxi vykonáván s velkými odchylkami v rámci různých oblastí. Pro sjednocení pohledu na danou problematiku jsem proto volila optiku několika etických teorií, které byly představeny ve druhé kapitole.

Etický postoj vyžaduje u každého člověka striktní náležitost. Nelze si vybírat mezi jednotlivými etickými teoriemi tu, která se zdá pro konkrétní případ výhodnější. Každý pracovník tak v rámci zákona naráží na vlastní představy průběhu své práce a na základě té se snaží jednat. Velmi často však situace vyžaduje i jiné přístupy, které možná nejsou součástí toho, co by pracovník chtěl udělat, ale vyhodnotí je jako morálně správné. V rámci sociální práce se proto pracovník nesmí bát nahlížet na problém i jinými teoriemi než tou, která je mu vlastní.

Poslední rovinou jsou emoce, které mohou výrazně ovlivnit rozhodování pracovníka. Jedná se o aspekty chování týkající se nejen etického postoje, ale také zkušenosti, svědomí a náklonnosti. Cílem této práce bylo pomocí etických teorií v rámci zákona hledat různé přístupy ke konkrétním problémům vycházejícím z ustanovování dohledu.

Ústředním pojmem deontologického přístupu k této problematice se mi zdál být pojem zákona. Kant staví zákon nade vše, zajímají ho pohnutky, které k jednání vedou, kdy se domnívá, že by měly zcela odpovídat požadavkům zákona. V rámci kantovského pojetí povinnosti se zdá být zákonodárci tento přístup blízký. Jako by povinnost oproštěná citů a náklonností přímo odpovídala zákonem stanoveným nástrojům a požadavkům. Vše, co pracovník koná mimo zákonem stanovený rozsah, lze považovat za neetické a zasahující do integrity rodiny. Optikou deontologie se orgán SPOD nedá považovat za „přítele“, ale je to autorita, zástupce státu, který vymáhá ochranu dítěte a jeho práv.

Důležitým postojem je závazek vůči klientovi, který vychází ze zákona a zaručuje tak správnost jednání pracovníka. Ten by ve svém svědomí měl tento fakt upřednostňovat před emocemi, které mohou z práce s klientem vyplývat a ovlivňovat jeho rozhodování.

Soudní dohled je vnímán až jako nadbytečná instituce, a to zejména proto, že zákon upřednostňuje ustanovení dohledu orgánem SPOD ve správním řízení. Zákonná možnost ustanovit dohled soudně je vnímána jako „zadní vrátka“, která vycházejí z předpokladu, že sociální pracovník vyhodnotí situaci jinak než jako nutnou dohledu. Tento argument je však nepřijatelný proto, že pracovník má povinnost ustanovit dohled, jsou-li k němu důvody.

Vzniká zde diskuze, zda je deontologický přístup zcela na místě ve společnosti, která je čím dál více zaměřena na blaženost a pocity štěstí. Nelze předpokládat, že každý sociální pracovník bude přistupovat k práci s láskou k pravidlům a bez očekávání vlastní naplněnosti a štěstí, které pramení v citu.

Utilitarismus na problematiku hledí se zaměřením na vyhodnocování. Pracovník se neustále snaží dosáhnout cíle, jímž je nejen ochrana práva dítěte na řádnou výchovu, ale také docílení účelu dohledu, jeho zrušení a vyřazení klienta ze své evidence. Zaměřuje se nejen na sebe, ale na celou společnost. Individuální přístup upřednostňuje z důvodu lepšího porozumění a vyhodnocení následků svého jednání. Pracovník se neustále snaží myslet dopředu, odhadovat důsledky jednání a vyhodnocovat, zda tyto důsledky vedou k cíli, o který usiluje.

Diskuze, kterou utilitaristický přístup otevřel, se týká ustanovování dohledu ve správním řízení. Lze se ptát, kolik dober dohled přinese oproti utrpení, která způsobí. A to nejen v oblasti dopadu na dítě, rodiče či společnost, ale i v oblasti rozhodování, zda je třeba zakročení soudu, a tím časového i finančního zatížení systému. Utilitarista může vyhodnotit potřebu ustanovit dohled soudem stejně dobrou jako ustanovení ve správním řádu.

Nejobsáhlejším přístupem je etika péče. Ta k práci přistupuje z opačného konce a vnáší do ní hodnoty, které v předchozích dvou teoriích nehrají žádnou roli. Ústředním pojmem, na kterém etika péče staví, je komunikace. Klient je pro pracovníka partnerem, z čehož vychází i úcta k němu a postoj k jeho problémům. Vzniká mezi nimi vztah, který pomáhá pracovníkovi poznat klienta i osoby, které ho ovlivňují, a snaží se rozpoznat problematické oblasti, ve kterých klient potřebuje pomoc.

Pracovník vyznávající tuto teorii nikdy nezasahuje do rozhodování klienta, ale snaží se mu situaci a požadavky státu opakovaně vysvětlovat tak, aby je pochopil. Přizpůsobuje se kultuře rodiny a snaží se komunikací navázat vztah, v jehož rámci pak přiměřeně poskytuje klientům pomoc.

Kontrola je vnímána jako pozitivní motivace a pochvala klienta za odvedenou snahu o zlepšení jeho situace. Je neustále veden k pochopení své situace, k pochopení toho, co se po něm žádá, a toho, že nese také nějakou odpovědnost.

Etika péče se zaměřuje individuálně na klienta, považuje ho za jedinečného, jeho přijetí vnímá jako nástroj ke změně smýšlení ve společnosti. Nepřizpůsobivé odmítá negativně „značkovat“, snaží se o přijetí a v rámci pomoci směřovat klienty k tomu, aby pochopili, z jakého důvodu se musí přizpůsobit, proč je to žádoucí i pro ně samotné. Pracovník by měl vždy hledat důvody, proč jeho práce nefunguje a měl by působit na klienta tak, aby dosáhl změny, která bude pro klienta dobrá.

Posledním směrem, jehož optikou byla problematika zkoumána je přirozený zákon, který se zaměřuje nejen na cíl jednání, ale i na pohnutky, které k němu vedou. Hlavním pojmem teorie se mi zdálo být odůvodňování. Morálně správné jednání vychází z eticky čistých pohnutek. Dobrem, kterého chce přirozený zákon dosahovat je naplnění potenciálu každého člověka, aby tak přispěl k naplnění smyslu světa.

V tomto duchu se nese i působení pracovníka na klienta, kterého vede k poznání svého potenciálu a k jeho naplnění. Snaží se o naplnění 7 ústředních hodnot přirozeného zákona v rámci spravedlnosti, která platí pro všechny stejně. Spravedlnost je chápána jako uznání potřeb všech, které nesmí být naplňovány na úkor druhých. Sobectví je tedy vnímáno jako eticky nečistá pohnutka, na které by nemělo být založeno žádné jednání, aby mohlo být mravné.

Přirozený zákon přináší pohled na kontrolu jako součást práce, přičemž nemá jít jen o kontrolu toho, zda je ze strany klienta plněno, co bylo dohodnuto. Jedná se ale

i o kontrolu působení práce, která byla pracovníkem vykonána. Je to nástroj, který může pomoci zlepšit působení pracovníka, což vede k naplnění jeho vlastního potenciálu. Přílišná kontrola klienta může demotivovat a tím znemožnit zjištění pravé podstaty odvedené práce.

Z těchto poznatků vyplývá, že etika vnáší do sociální práce formou různých úhlů pohledu postoje a možnosti, které pracovník může přehlédnout. Aplikace etiky do sociální práce je žádoucí, neboť otevírá témata, jež mohou naši společnost posunout. Zároveň také nabízí odpovědi, které mohou být skryté či nejasné a může tak ovlivnit konkrétní jednání pracovníků i jejich klientů.

Seznam použitých zdrojů

Bibliografické zdroje

- ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0917-5.
- BARVÍKOVÁ, J., ŠŤASTNÁ, A. *Využívání opatření k zachování nebo obnově rodinných vztahů mezi rodiči a dětmi*. Praha: VÚPSV, 2014. ISBN 978-80-7416-212-1.
- BAUMANN, D. J. *Decision-Making and Judgment in Child Welfare and Protection: Theory, Research, and Practice*. New York: Oxford University Press, 2021. ISBN 9780190059538.
- BECHYŇOVÁ V., KONVIČKOVÁ M. *Sanace rodiny*. In: BECHYŇOVÁ, V. a kol. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*. Praha: Ireas, 2007. ISBN 978-80-86684-47-5.
- BENTHAM, J. *Of the Principle of Utility*. In: GLOVER, J. *Utilitarianism and its critics*. New York: Macmillan Publishing company, 1990, s. 9–14. ISBN 0-02-344134-8.
- DONNER, W., FUMERTON, R. *Mill*. Singapore: John Wiley & Sons, 2009. ISBN 9781444305753.
- FAČKOVCOVÁ, S. *Millovo chápanie princípu úžitku a utilitarizmu*. In: FAČKOVCOVÁ, S., a kol. *Philosophica 9*. Bratislava: IRIS, 2012. s. 7–16. ISBN 978-80-558-0041-7.
- FINNIS, J. *Prirodzený zákon a prirodzené práva*. Zákysučie: Absynt, 2019. ISBN 978-80-89916-78-8.
- FISCHER, O., MILFAIT, R. a kol. *Etika pro sociální práci*. Praha: JABOK, 2008. ISBN 978-80-904137-3-3.
- HELD, V. *Etika péče: Osobní, politická a globální*. Praha: Filosofia, 2015. ISBN 978-80-7007-447-3.
- HELM, D. *Making sense of Child and Family Assessment: How to Interpret Children needs*, London: Jessica Kingsley Publishers, 2010. ISBN 978-1-84310-923-5.
- HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Rodinné právo*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2017. ISBN 978-80-7400-644-9.
- KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. 3. opr. vyd. Praha: Oikoymenth, 2014. ISBN: 978-80-7298-501-2.
- MATOUŠEK, O., a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN: 80-7178-548-2.

MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011. ISBN 978-80-7429-140-1.

MPSV *Všeobecný komentář č. 14*. In: *Úmluva o právech dítěte a související dokumenty*. Praha: MPSV ČR, 2016. s 114–134. ISBN 978-80-7421-120-1.

PEMOVÁ, T., PTÁČEK, R. *Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi*. Praha: Grada publishing, 2012. ISBN 978-80-247-4317-2.

SOKOL, J. *Etika a život*. Praha: Vyšehrad, 2010. ISBN 978-80-7429-063-3.

SOUSEDÍK, S. *Svoboda a lidská práva, jejich přirozenoprávní základ*. Praha: Vyšehrad, 2010. ISBN 978-80-7429-036-7.

THOMPSON, M. *Přehled etiky*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-806-6.

TRONTO, J. C. *Moral boundaries*. London: Routledge, 1993. ISBN 0-415-90641-5.

Online zdroje

DIMMOCK, M., FISHER, A. *Aquinas's Natural Law Theory*. In: *Ethics for A-Level* [online]. Open Book Publishers, 2017. [cit. 2023-02-04]. s. 65–77. Dostupné na: https://www.jstor.org/stable/j.ctt1wc7r6j.8?searchText=natural+law+ethics&searchUri=%2Faction%2FdoBasicSearch%3FQuery%3Dnatural%2Blaw%2Bethics&ab_segments=0%2FSYC-6744_basic_search%2Fcontrol&refreqid=fastly-default%3Af616013d005818f20e4cd5349ba1535c&seq=2#metadata_info_tab_contents.

DRIVER, J. *The History of Utilitarianism: Jeremy Bentham* [online]. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Posl. úpravy 22. 9. 2014 [cit. 2023-01-26]. Dostupné na: <https://plato.stanford.edu/entries/utilitarianism-history/#JerBen>.

OVEČKA, L. *Dynamické pojetí přirozeného zákona a česká teologická tradice*. In: *Studia Theologica* [online]. 2011, č. 4 [cit. 2023-03-15]. Dostupné na: <https://studiatheologica.eu/pdfs/sth/2011/04/15.pdf>.

PIKHARTOVÁ, A., *Morálka péče – vznik, ohlasy a pokračování z pohledu psychologie morálky*. In: *Caritas et veritas* [online]. 2017, č. 7 [cit. 2023-01-28]. Dostupné na: <https://www.caritasetveritas.cz/pdfs/cev/2017/01/20.pdf>.

Práva ohrožených dětí mladších tří let: Ukončení jejich umístění do ústavní péče [online]. Praha: Organizace spojených národů pro lidská práva, 2011. [cit. 2023-03-12]. Dostupné na: <http://www.pravonadetstvi.cz/stahnout-soubor/1childrenunder3cz/>.

SANDER-STAUDT, M., *Care ethics* [online]. Arizona USA: Arizona State University [cit. 2023-01-29]. Dostupné na: <https://iep.utm.edu/care-ethics/#H2>.

SULLIVAN, S., PHILIP, A. *Ethics* [online]. 2002 [cit. 2023-01-29] Dostupné na: https://www.qcc.cuny.edu/socialsciences/ppecorino/ethics_text/Chapter_12_Feminism/Problems.htm.

VEŘEJNÝ OCHRÁNCE PRÁV *Standardy péče o ohrožené děti a jejich rodiny* [online]. 2013 [cit. 2022-11-05]. Dostupné na: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ochrana_osob/ZARIZENI/Ustavni_vychova/Standardy_pece_o_ohrozene_deti_WEB.pdf.

Legislativa

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Vyhláška č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

Vyhláška č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy, ve znění pozdějších předpisů.

Judikatura

Rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 8 Tdo 158/2006.

Usnesení Ústavního soudu II. ÚS 838/2007.

Seznam zkratek

- SPOD – sociálně-právní ochrana dětí
- OSPOD – orgán sociálně-právní ochrany dětí
- MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí
- ZDVOP – Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc
- OSN – Organizace spojených národů
- ÚV – ústavní výchova

Bibliografický odkaz

KOPECKÁ, M. *Dohled nad výchovou dětí optikou etických teorií*. České Budějovice 2023. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra sociální a charitativní práce. Vedoucí práce M. Opatrný.

Klíčová slova: sociálně-právní ochrana dětí, dohled, etika v sociální práci, rozhodování pracovníků

Abstrakt

Práce se zabývá problematikou dohledu nad výchovou nezletilých dětí v rámci sociálně-právní ochrany dětí. Je rozdělena do tří částí. První část je právní, zabývá se popisem problematiky a vysvětlením současného systému a prostoru, který je vymezen pro individuální vyhodnocování situací a rozhodování sociálních pracovníků. Druhá část se věnuje vybraným etickým teoriím, kdy každá jiným způsobem vnímá dobro, o které je třeba usilovat. Zároveň nabízejí různé úhly pohledu na danou problematiku.

Ve třetí části práce jsou kladeny konkrétní otázky, které v první části práce vznikly, a jsou hledány odpovědi optikou každé z teorií popsaných v části druhé. Na základě střetu těchto dvou rovin a střetu racionality s emocemi vznikají různé názorové směry a postřehy, které mohou otevřít diskuzi na témata, která nejsou v českém právním prostředí obvyklá. Současný systém se v oblasti dohledu nijak nepřizpůsobuje a východiska, která etika nabízí, přinášejí nové možnosti řešení.

Abstract

Key words: child Welfare, supervision, social care ethic, Decision Making

The thesis deals with the issue of supervision over the upbringing of minors within the framework of social-legal protection of children. It is divided into three parts. The first part is legal, it deals with the description of the issue and explanation of the current system and the space that is defined for individual evaluation of situations and decision-making of social workers. The second part looks at selected ethical theories, each with a different perception of the good to be sought. They also offer different perspectives on the issue.

The third part of the thesis asks specific questions that arose in the first part of the thesis and seeks answers through the lens of each of the theories described in the second part. On the basis of the clash between these two levels and the clash between rationality and emotions, different lines of opinion and insights emerge, which can open a discussion on topics that are not common in the Czech legal environment. The current system does not adapt in the field of supervision and the starting points that ethics offers bring new possibilities for solutions.